

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων»**

**Ανάλυση διαβάθμισης κινδύνου των προσφυγικών ροών
στην Ελλάδα από το 2015 έως σήμερα**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Νικόλαος Σίμος

Τριμελής επιτροπή
Αναπληρωτής Καθηγητής: Ν.Σ. Κουτσούκης
Επίκουρος Καθηγητής: Ε.Τ. Φακιολάς
Διδάκτορας Καθηγητής: Π. Χουντάλας

Τελική Έκδοση

Κόρινθος, 2018

Φύλλο αξιολόγησης

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «Ανάλυση διαβάθμισης κινδύνου των προσφυγικών ροών στην Ελλάδα από το 2015 έως σήμερα» του Νικόλαου Σίμου αξιολογήθηκε από την τριμελή επιτροπή, τόσο ως προς την ποιότητα του κειμένου, όσο και ως προς την ποιότητα της προφορικής παρουσίασης και υπεράσπισης της διπλωματικής εργασίας ενώπιον ακροατηρίου.

Η διαδικασία αξιολόγησης της διπλωματικής εργασίας ολοκληρώθηκε την / / με γενική επίδοση:

- Καλώς
- Λίαν Καλώς
- Άριστα

Τα μέλη της τριμελούς επιτροπής:

1. Αναπληρωτής Καθηγητής: Ν.Σ. Κουτσούκης
2. Επίκουρος Καθηγητής: Ε.Τ. Φακιολάς
3. Διδάκτορας Καθηγητής: Π.Χουντάλας

Abstract

Since the summer of 2015, the tense problem of managing the rising wave of refugees has widened. As a result, Greece, as the first country of entry of refugees from the Middle East to the Mediterranean, was faced with a huge wave of refugee flows.

Also, despite the countermeasures, Greece is facing a state of emergency today. That was hampered by the closure of the Balkan road, which was the main route for the refugees to escape to Europe. This has resulted the encroachment and congestion of refugees inside. The outcome of this congestion has created significant risks in Greece that affect the management of unaccompanied minors, the concentration of refugees in reserve, the rise of nationalism, the violation of national security, tourism, its economy and hygiene rules as well as the challenge of radicalization of refugees and the rise of unemployment.

This study will develop, evaluate and ultimately classify the above risks for Greece. Its aim is to highlight the magnitude and importance of these risks that Greece may face by the impact of refugee flows within it.

Περίληψη

Από το καλοκαίρι του 2015 το τεταμένο πρόβλημα της διαχείρισης των αυξανόμενων προσφυγικών κυμάτων γιγαντώθηκε. Το αποτέλεσμα ήταν η Ελλάδα, ως η πρώτη χώρα εισόδου των προσφύγων από τη Μέση Ανατολή στη Μεσόγειο, να βρεθεί στο επίκεντρο της προσφυγικής κρίσης κι αντιμέτωπη να διαχειριστεί το τεράστιο αυτό κύμα.

Όμως, παρόλα τα μέτρα αντιμετώπισης, η Ελλάδα καθίσταται σήμερα σε μια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, η οποία δυσχεράνηκε με το κλείσιμο από τις γείτονες χώρες της βαλκανικού οδού, που αποτελεί τη βασική οδό διαφυγής των προσφύγων προς την Ευρώπη. Έτσι συντελέστηκε ο εγκλωβισμός κι η συμφόρηση των προσφύγων στο εσωτερικό της. Η συμφόρηση αυτή δημιούργησε σημαντικούς κινδύνους στην Ελλάδα, που επηρεάζουν τη διαχείριση των ασυνόδευτων ανηλίκων, την αποθεματική συγκέντρωση των προσφύγων, την ανύψωση του εθνικισμού, την προσβολή της εθνικής ασφάλειας της χώρας, του τουρισμού της, της οικονομίας της και των κανόνων υγιεινής της, καθώς και την πρόκληση της ριζοσπαστικοποίησης των προσφύγων και την αύξηση της ανεργίας.

Η παρούσα μελέτη θα αναπτύξει, θα αξιολογήσει και θα διαβαθμίσει τους παραπάνω κινδύνους για την Ελλάδα. Στόχος της είναι να αναδείξει το μέγεθος και τη μεγάλη σημασία των κινδύνων αυτών, που δύναται να αντιμετωπίσει η Ελλάδα από την επίδραση των προσφυγικών ροών στο εσωτερικό της.

Περιεχόμενα

Abstract.....	I
Περίληψη.....	II
Κατάλογος γραφημάτων	V
Κατάλογος πινάκων	VI
Κατάλογος συντομογραφιών	VII
1. Εισαγωγή	1
2. Βασικές έννοιες και νομοθετικό πλαίσιο	3
2.1 Βασικές έννοιες	3
2.2 Ευρωπαϊκές νομοθεσίες-συμβάσεις για τους αιτούντες άσυλο και τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες.....	4
3. Καθορισμός και χαρακτηριστικά των κινδύνων.....	7
3.1 Αντιμετώπιση ασυνόδευτων ανηλίκων.....	9
3.2 Αποθεματική συγκέντρωση προσφύγων	13
3.3 Αύξηση του εθνικισμού	14
3.4 Ασφάλεια	15
3.5 Ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων	16
3.6 Αύξηση της ανεργίας	17
3.7 Επιβάρυνση της οικονομίας	18
3.8 Πλήγμα στον τουρισμό.....	22
3.9 Επιπτώσεις στους κανόνες υγιεινής.....	24
4. Ανάλυση της μεθόδου	25
5. Διαβάθμιση των κινδύνων	29
5.1 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στους ασυνόδευτους ανηλίκους	29
5.2 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην αποθεματική συγκέντρωση προσφύγων.....	30
5.3 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην αύξηση του εθνικισμού	30
5.4 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην ασφάλεια	31
5.5 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στη ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων	32
5.6 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην αύξηση της ανεργίας.....	33

5.7	Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην επιβάρυνση της οικονομίας.....	33
5.8	Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στο πλήγμα του τουρισμού	34
5.9	Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στις επιπτώσεις των κανόνων υγιεινής	35
5.10	Κατανομή των διαβαθμισμένων κινδύνων	35
6.	Ανάλυση αποτελεσμάτων.....	38
7.	Συμπεράσματα	42
	Βιβλιογραφία.....	46

Κατάλογος γραφημάτων

Γράφημα 1. Αριθμός προσφύγων στην Ελλάδα για τα έτη 2015-16	11
Γράφημα 2. Ποσοστιαία κατανομή αριθμού προσφύγων για τα έτη 2015-16	11
Γράφημα 3. Αριθμός ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντες άσυλο για τα έτη 2015-2017	12
Γράφημα 4. Ποσοστιαία κατανομή αριθμού ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντων ασύλου	12
Γράφημα 5. Αριθμός αιτούντων ασύλου ανά μήνα για τα έτη 2015 έως 2018.....	13
Γράφημα 6. Ποσοστό ανεργίας ολικό και νέων από τον Σεπτέμβριο 2017 έως Απρίλιο 2018	18
Γράφημα 7. Χρηματοδότηση της ΕΕ προς τις ελληνικές κρατικές υπηρεσίες	20
Γράφημα 8. Ποσοστιαία κατανομή χρηματοδότησης της ΕΕ προς τις ελληνικές κρατικές υπηρεσίες..	20
Γράφημα 9. Εκτίμηση του ΠΔΕ και των δαπανών για τις προσφυγικές ροές για τα έτη 2016-2021	21
Γράφημα 10. Ποσοστό των δαπανών για τις προσφυγικές ροές για τα έτη 2016-2021 από το σύνολο του ΠΔΕ.....	22
Γράφημα 11. Πρόβλεψη της καθαρής μετανάστευσης για τα έτη 2018-2028.....	44

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1. Πίνακας κινδύνων (Risk matrix)	25
Πίνακας 2. Βαθμός πιθανότητας με τους αντίστοιχους δείκτες	28
Πίνακας 3. Βαθμός επίδρασης με την αντίστοιχη περιγραφή της.....	28
Πίνακας 4. Διαβάθμιση των κινδύνων	36
Πίνακας 5. Πίνακας κινδύνων κατόπιν διαβάθμισής τους	37

Κατάλογος συντομογραφιών

ISIS	Islamic State of Iraq and Syria
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛ.ΑΣ	Ελληνική Αστυνομία
ΕΣΚΕΣΜΑ	Εθνικό Συντονιστικό Κέντρο Ελέγχου Συνόρων, Μετανάστευσης και Ασύλου
ΕΥΠ	Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών
ΚΥΤ	Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΜΠΔΣ	Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής
ΠΔΕ	Προϋπολογισμός Δημόσιων Επενδύσεων

1. Εισαγωγή

Το 2015, έχει χαρακτηριστεί ως έτος της «προσφυγικής κρίσης» για την Ελλάδα. Κι ενώ μέχρι τα προηγούμενα χρόνια πρωτοπόρος ήταν η Ιταλία, μετά το 2015 η Ελλάδα βρέθηκε στο προσκήνιο, λόγω του ότι αποτελεί την πρώτη είσοδο των προσφύγων από το Αιγαίο. Μάλιστα τον Αύγουστο 2015, ο αριθμός των αφίξεων εκτινάχτηκε, ξεπερνώντας τα 100.000 άτομα ανά μήνα (Σπυροπούλου και Χριστόπουλος, 2016, σ 20). Μια έκρηξη που βρήκε απροετοίμαστες, τόσο την Ελλάδα όσο και την ΕΕ. Στην Ελλάδα όμως, εξαιτίας της ένθερμης αλληλεγγύης και του ανθρώπινου ενδιαφέροντος της τοπικής κοινωνίας, η διαχείριση μετριάστηκε (Miller & Chtouris, 2017, σσ 361–362). Σε τέτοιο βαθμό, ώστε μέχρι να επέλθουν οι κατάλληλες τροποποιήσεις και διαρρυθμίσεις των υποδομών, η υποστήριξη κι η φιλανθρωπία των τοπικών πληθυσμών, να απορροφήσει όλο τον πόνο των εισερχόμενων προσφύγων.

Παρόλα αυτά, οι εικόνες των ελληνικών νησιών, το καλοκαίρι του 2015 και στις αρχές του 2016, απεικόνισαν με γλαφυρό τρόπο το χάος που επικρατούσε. Ένα χάος με χιλιάδες ταλαιπωρημένους πρόσφυγες να πλημμυρίζουν τα νησιά και να κατασκηνώνουν ατάκτως στις κεντρικές πλατείες. Εντούτοις το πλανητικό σοκ που προκάλεσαν οι εικόνες των ανθρώπων και παιδιών που έχαναν τη ζωή τους στις ελληνικές ακτές στην προσπάθειά τους να εισέλθουν από την Τουρκία στην Ευρώπη μέσω του Αιγαίου, προκάλεσε την κινητοποίηση της ΕΕ για εύρεση λύσης.

Επομένως, με σκοπό να ρυθμιστούν οι επικίνδυνες κι ανεξέλεγκτες ροές και να προβλεφθούν οργανωμένες επανεγκαταστάσεις προσφύγων στην Τουρκία, η οποία αποτελούσε την κύρια χώρα διαφυγής των προσφύγων προς την ΕΕ, οι ηγέτες της ΕΕ και της Τουρκίας κατέληξαν στις 18 Μαρτίου 2016, σε μια κοινή δήλωση. Με τη δήλωση αυτή, οι αρχηγοί των κρατών – μελών της ΕΕ κι ο Τούρκος πρωθυπουργός, επιβεβαίωσαν τη δέσμευση τους να εφαρμόσουν ένα κοινό σχέδιο δράσης και να λάβουν μια σειρά νέων μέτρων, με στόχο τη μείωση των ροών, την εξάλειψη των θανάτων στο Αιγαίο και την απαλοιφή των παράνομων κυκλωμάτων διακίνησης των προσφύγων. Οπότε, αποκαθίσταται η δημόσια τάξη και δίνεται ένα τέλος στον ανθρώπινο πόνο. Έτσι, για την εύρυθμη διαχείριση της κρίσης σε συνάφεια με τη δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, υπεύθυνη ορίστηκε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με την από κοινού συνεργασία των κρατών μελών και των οργάνων της ΕΕ.

Επόμενο κατασταλακτικό μέτρο της ΕΕ αποτέλεσε η χρηματοδότηση για την δημιουργία των πέντε (5) "hotspots" (ΚΥΤ) στα παρακάτω ελληνικά νησιά: Λέσβο, Χίο, Σάμο, Κω

και Λέρο. Συνεπώς, με τη Κοινή Δήλωση ΕΕ - Τουρκίας, τη συντονισμένη διαχείριση των προσφυγικών ροών από τις ελληνικές αρχές και με τη συστηματική υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα κλήθηκε να αντιμετωπίσει τις προσφυγικές ροές.

Σκοπός της εργασίας, είναι να διερευνήσει με τη χρήση του πίνακα κινδύνων και την αξιολόγηση αυτών, τους κινδύνους που επηρεάζουν τη διαχείριση της εκτεταμένης προσφυγικής εισροής στα νησιά και την ενδοχώρα της Ελλάδας, από το 2015 ως σήμερα. Ειδικότερα, θα αναδείξει τις αδυναμίες και τις δυσκολίες που υπεισέρχονται κατά την διαδικασία αντιμετώπισης του προβλήματος. Και δεδομένου ότι η ροή των προσφύγων θα είναι συνεχής, η παραμονή για αρκετούς μόνιμη και με το φαινόμενο της μετανάστευσης αρκετών ελλήνων προς το εξωτερικό, τότε είναι αναμενόμενο να προκύψει μια αλλαγή στη φυσιογνωμία της χώρας, που θα απαιτεί προληπτικά μέτρα πρόληψης.

Στο πλαίσιο ανάπτυξης της εργασίας, στο Κεφάλαιο 2 θα γίνει μια επισκόπηση κι ανάλυση των βασικών εννοιών που σχετίζονται με την προσφυγική κρίση, οι οποίες έχουν ιδιαίτερη σημασία στην επεξήγηση της. Ακολουθεί επίσης κι η ανάλυση του βασικότερου νομικού πλαισίου και των συμφωνιών στην Ευρώπη και κατ' επέκταση στην Ελλάδα, απαραίτητα για τον καθορισμό του καθεστώτος των προσφύγων και των νόμιμων ενεργειών διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης. Στο Κεφάλαιο 3 καθορίζονται οι σημαντικότεροι κίνδυνοι που συνεπάγονται από την εισροή των προσφύγων, γίνεται η περιγραφή κι η ανάλυση τους, υποδεικνύοντας συνάμα το βαθμό εξάπλωσης και τον αντίκτυπο τους στην ελληνική περιφέρεια. Στο κεφάλαιο 4 αναλύεται η μέθοδος που θα χρησιμοποιηθεί, προκειμένου να αξιολογηθούν και να διαβαθμιστούν οι κίνδυνοι. Στο κεφάλαιο 5 γίνεται η αξιολόγηση των κινδύνων σε συνάρτηση με την συχνότητα εμφάνισης και την επίδρασή τους, ώστε να ακολουθήσει η βαθμολογική αξιολόγηση κι η διαβάθμιση τους. Στο Κεφάλαιο 6 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που εξάχθηκαν από την διαβάθμιση των κινδύνων και γίνεται μια συνοπτική ανάλυση του προβλήματος από μια γενική οπτική γωνία. Τέλος στο Κεφάλαιο 7 συνοψίζονται τα συμπεράσματα και προτείνονται προτάσεις για περαιτέρω ενέργειες πολιτικής.

2. Βασικές έννοιες και νομοθετικό πλαίσιο

2.1 Βασικές έννοιες

Καθημερινά πολλοί άνθρωποι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις κατοικίες τους ή τις χώρες τους για διαφορετικούς λόγους. Ορισμένοι αναγκάζονται να φύγουν για να προστατεύσουν τη ζωή τους και τη ζωή της οικογένειάς τους, λόγω δυσμενών συνθηκών που επικρατούν στη χώρα τους. Επίσης, πολλοί φεύγουν για να αναβαθμίσουν την κοινωνική κι οικονομική τους κατάσταση. Ανεξαρτήτου όμως του τρόπου και λόγου εγκατάλειψης της εστίας, οι πρόσφυγες, οι μετανάστες, οι αιτούντες ασύλου κι ο οποιοσδήποτε εκτοπίζεται στο εσωτερικό μιας χώρας, έχουν το δικαίωμα της ελευθερίας από διακρίσεις (*ECHR, 2010*). Έχουν λοιπόν το δικαίωμα σεβασμού κι ίσης μεταχείρισης.

Σύμφωνα με τη συνθήκη του ΟΗΕ, πρόσφυγας θεωρείται κάθε άτομο, το οποίο βρίσκεται εκτός της χώρας καταγωγής ή τόπου κατοικίας του, διότι έχει βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων και δεν έχει την δυνατότητα ή την θέληση να υπαχθεί στην προστασία της χώρας αυτής ή να επιστρέψει σε αυτή λόγω φόβου δίωξης (*OHCHR, 1954, σ 7*). Ως απόρροια του ορισμού, εμπίπτουν μέσω των νομικών προβλέψεων τα δικαιώματα προστασίας του πρόσφυγα σε διεθνές κι εθνικό επίπεδο.

Σε αντιδιαστολή με τον πρόσφυγα, μετανάστης θεωρείται το άτομο που από επιλογή, ανάγκη ή εξαναγκασμό, που συνήθως είναι η αναζήτηση εργασίας, εκπαίδευσης και γενικά μιας καλύτερης ποιότητας ζωής, εγκαταλείπει τη χώρα για να εγκατασταθεί σε μian άλλη. Ο μετανάστης υπόκειται στους εθνικούς κανονισμούς και διαδικασίες του εκάστοτε κράτους υποδοχής και δεν αποτελεί νομική κατηγορία. Είναι λοιπόν εμφανής η διαφορά μεταξύ του πρόσφυγα και του μετανάστη κι εντελώς διαφορετική η αντιμετώπιση τους.

Οπότε, κατά την είσοδο του πρόσφυγα στη χώρα υποδοχής και για να μπορεί να έχει απολαβές και νόμιμα δικαιώματα, επιδιώκει τη χορήγηση ασύλου. Το άσυλο, σύμφωνα με το άρθρο 14 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, αποτελεί μια μορφή προστασίας που αποδίδεται από μια χώρα κι αναγνωρίζεται στα άτομα που εγκαταλείπουν τις εστίες τους λόγω φόβου δίωξης ή της διακινδύνευσης να υποστούν

σοβαρή βλάβη. Συνήθως ο όρος αναφέρεται σε κάποιον ο οποίος αναμένει από την κυβέρνηση μιας χώρας να αποφανθεί την αναγνώρισή του ως πρόσφυγα. Επιπρόσθετα, τα άτομα αυτά δύναται να ζητήσουν άσυλο από οποιαδήποτε χώρα είναι πρόθυμη να τους προστατεύσει (OHCHR, 1948, σσ 4–5).

Παρομοίως, βασική έννοια για διευκρίνιση αποτελούν τα επικαλούμενα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ) ή “hotspots”. Κατόπιν της εκρηκτικής εισροής των προσφύγων το καλοκαίρι του 2015 και προκειμένου να αντιμετωπιστεί μεθοδικά και συγκροτημένα η εξέταση των προσφύγων και των αιτήσεων ασύλου, η ΕΕ έθεσε σε λειτουργία ένα μηχανισμό διαλογής των προσφύγων, τα “hotspots”. Αυτά έχουν σκοπό να οργανώσουν τη διαλογή ανάμεσα στους πρόσφυγες που χρειάζονται προστασία σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης και τους υπόλοιπους, που πρέπει να απελαθούν από το ευρωπαϊκό έδαφος. Η διαλογή επιτυγχάνεται, με τη συλλογή των προσωπικών και βιομετρικών δεδομένων των προσφύγων, δημιουργώντας μια βάση δεδομένων δακτυλοσκόπησης, μέσω του ευρωπαϊκού συστήματος EURODAC (Pallister-Wilkins, 2018, σ 2). Έτσι, όταν κάποιος υποβάλλει αίτηση ασύλου σε οποιοδήποτε σημείο της ΕΕ, τα δακτυλικά αποτυπώματα του διαβιβάζονται στο κεντρικό σύστημα EURODAC (European Commission, 2018b).

2.2 Ευρωπαϊκές νομοθεσίες-συμβάσεις για τους αιτούντες άσυλο και τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες

Το νομοθετικό πλαίσιο σήμερα που διέπει τις χώρες της ΕΕ και συνεπώς την Ελλάδα, που αφορά στους αιτούντες άσυλο και στους αναγνωρισμένους ως πρόσφυγες, καθορίζεται στην Σύμβαση της Γενεύης, στον Κανονισμό του Δουβλίνου (ή Δουβλίνο III) και στην Κοινή Δήλωση ΕΕ - Τουρκίας.

Συνεπώς, η Σύμβαση της Γενεύης αποτελεί μια διεθνή Σύμβαση, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 28 Ιουλίου 1951, έχει υπογραφεί από συνολικά 144 χώρες, εκ των οποίων κι η Ελλάδα και στην οποία καθορίζεται επακριβώς το καθεστώς προστασίας των προσφύγων σε διεθνές επίπεδο. Η σύμβαση περιέχει τον ορισμό του πρόσφυγα, τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του, συμπεριλαμβανομένου τις ελευθερίες που του παρέχονται, όπως της θρησκείας, της μετακίνησης, της εκπαίδευσης, της κατοχής ταξιδιωτικών εγγράφων, της δυνατότητας εργασίας και της νομικής προστασίας ή άλλης παροχής. Επίσης καθορίζονται οι νομικές υποχρεώσεις των κρατών που την έχουν επικυρώσει. Σημαντική θεωρείται η διάταξη, όπου ορίζει τη μη επαναπροώθηση του πρόσφυγα σε χώρα όπου υπάρχει φόβος δίωξης του. Η Σύμβαση τέλος τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 1967 (UNHCR 1968, σσ 24–28). Αποτελεί το βασικότερο νομοθετικό πλαίσιο που επικαλείται οποιοσδήποτε χαρακτηρίζεται ως πρόσφυγας και οφείλουν όλες οι υπογράφουσες χώρες να το σεβαστούν.

Στη συνέχεια, καθοριστικός θεσμός σχετικά με τους αιτούντες ασύλου, αποτελεί ο κανονισμός του Δουβλίνου (κανονισμός αριθμός 604/2013) ή Κανονισμός Δουβλίνο III. Η πρώτη του μορφή επικυρώθηκε με την Σύμβαση του Δουβλίνου, που υπογράφηκε από 14 κράτη, εκ των οποίων κι η Ελλάδα, στο Δουβλίνο στις 15 Ιουνίου 1990 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Σεπτεμβρίου 1997. Στη συνέχεια το 2003, τέθηκε σε ισχύ ο κανονισμός του Δουβλίνου II και τελικά στις 3 Δεκεμβρίου 2008 ύστερα από τροποποιήσεις της ΕΕ, ο κανονισμός πήρε την σημερινή του μορφή ως ο κανονισμός του Δουβλίνου III. Αποτελεί ευρωπαϊκό κανονισμό που ορίζει ποια χώρα της ΕΕ είναι υπεύθυνη για την εξέταση μιας αίτησης ασύλου, ανεξαρτήτως του κράτους μέλους στην οποία κατατέθηκε. Σύμφωνα με τον κανονισμό, βασική προϋπόθεση για την εξέταση της αίτησης θεωρείται η πρώτη χώρα εισόδου της ΕΕ (*Ministry of migration policy asylum service, 2014*). Η Ελλάδα παρόλο που ήταν από τις πρώτες υπογράφουσες χώρες, εξαιρέθηκε το 2011 από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διότι δεν ικανοποιούσε τα ευρωπαϊκά πρότυπα φιλοξενίας των προσφύγων. Όμως, τον Δεκέμβριο 2016 κατόπιν απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επιτράπηκε η επιστροφή των προσφύγων στην Ελλάδα, ως η πρώτη χώρα εισόδου, για όσους όμως εισήλθαν από τις 15 Μαρτίου 2017 και μεταγενέστερα (*European Commission, 2016*). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αυξημένη συσσώρευση των προσφύγων στην Ελλάδα, πλέον αυτών που ήδη βρισκόνταν στην Ελλάδα.

Ως δίαυλος εισόδου των προσφύγων στη Ελλάδα, σημαντικός αποτέλεσε ο από Τουρκία προς ΕΕ. Έτσι, προκειμένου να ρυθμιστεί η διαχείριση των προσφυγικών ροών, τέθηκε σε ισχύ μια κοινή δήλωση μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας. Συγκριμένα στις 18 Μαρτίου 2015 οι αρχηγοί καρτών μελών της ΕΕ κι ο Τούρκος πρωθυπουργός συμφώνησαν σε μια δήλωση, που είχε σκοπό την ελεγχόμενη ροή των προσφύγων από την Τουρκία στο εσωτερικό της ΕΕ, την πάταξη της παράνομης διακίνησης τους και τη διαφύλαξη της ζωής τους. Η δήλωση επίσης προέβλεπε την επιστροφή των παράτυπων εισερχομένων Σύριων προσφύγων στην Τουρκία, με τα έξοδα επιστροφής καλυπτόμενα από την ΕΕ και την ανταλλαγή τους μέσω ενός προγράμματος επανεγκατάστασης με άλλους Σύριους πρόσφυγες. Δηλαδή, με κάθε επιστροφή Σύριου πρόσφυγα από την Ελλάδα στη Τουρκία, ένας άλλος Σύριος θα επανεγκαθίσταται από την Τουρκία στην ΕΕ (*Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2016*). Η εφαρμογή της δήλωσης αυτής έχει διαφυλάξει αισθητά τη ζωή πολλών παράτυπων προσφύγων, πλην όμως παραμένει μια προσωρινή κι έκτακτη λύση, με τον αριθμό των εισερχομένων ατόμων να παραμένει αυξημένος.

Καταληκτικά, με γνώμονα τις νομοθετικές διατάξεις, η ΕΕ το 2015 πρότεινε ένα μηχανισμό αντιμετώπισης της «προσφυγικής κρίσης», που θα στηρίζονταν σε τρεις βασικούς πυλώνες: την υποδοχή, τον έλεγχο και τη συγκράτηση. Δηλαδή, στην υποδοχή και κατανομή των προσφύγων από την Ελλάδα στα άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, χαρακτηριζόμενη κι ως «μετεγκατάσταση». Στην οργάνωση των “hotspots”, για τον έλεγχο και τη διαλογή των εισερχομένων ατόμων, σε μετανάστες και πρόσφυγες. Και

τέλος στη διπλωματική κι οικονομική πίεση στις χώρες προέλευσης ή στις χώρες διέλευσης των προσφύγων, ώστε να τους συγκρατούν αντί να τους αφήνουν να περνάνε στην Ευρώπη (*Rodier 2016, σσ 41–42*).

3. Καθορισμός και χαρακτηριστικά των κινδύνων

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο προγραμματισμός της ΕΕ για τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης, άλλαξε ραγδαία μετά το 2015. Συμπεριλήφθησαν στην ατζέντα της σημαντικές αποφάσεις για την αντιμετώπιση της και για την παροχή βοήθειας στις χώρες που υποδέχονται τους πρόσφυγες. Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από τις αρχές του 2015 παρείχε οικονομική βοήθεια του ύψους των 393 εκατομμυρίων ευρώ, προς ενίσχυση κι υποστήριξη των αρχών, των διεθνών οργανισμών και των ΜΚΟ που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα (*European Commission, 2018c, σ 1*). Δύο χρόνια μετά, σύμφωνα με στοιχεία διεθνών εκθέσεων, η κατάσταση παραμένει απογοητευτική. Παρόλο το σημαντικό έργο και την επίπονη προσπάθεια των τοπικών αρχών, των πολιτών κι εκπροσώπων των ΜΚΟ, οι συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς δεν ανταποκρίνονται σε ένα επιθυμητό επίπεδο (*AID, 2017*). Συγκεκριμένα, δεν υπάρχουν ακόμα κατάλληλοι στεγασμένοι χώροι φιλοξενίας για όλους τους πρόσφυγες, ώστε ένας μεγάλος αριθμός ατόμων να μένει ακόμα σε σκηνές (*Better Shelter.org, 2017*). Η κατάσταση αυτή επιβαρύνεται με περιστατικά όπου άτομα με ειδικές ανάγκες που καταφθάνουν στη χώρα, να μην καταγράφονται άμεσα, παρόλο τις νοθεσίες της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, να δίνεται προτεραιότητα στα άτομα αυτά και να μεταφέρονται άμεσα σε στεγασμένους χώρους (*CNN – Greece, 2017*).

Σε εφαρμογή του Κανονισμού του Δουβλίνου III, με τον οποίο επιτεύχθηκε η επιστροφή των προσφύγων στην χώρα εισόδου, η Ελλάδα υπέδειξε αδυναμία να ανταποκριθεί στον μεγάλο αριθμό των εισερχομένων. Μάλιστα επικρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ως χώρα ανασφαλής για τους αιτούντες ασύλου, καθόσον δεν προσέφερε μια εγγυημένη ζωή. Με τις τροποποιήσεις της Ευρωπαϊκή Επιτροπή στον Κανονισμό το 2017 και την ενεργοποίηση εκ νέου της διαδικασίας επιστροφής των αιτούντων ασύλου στην Ελλάδα, η μεγάλη συγκέντρωση των προσφύγων μετέτρεψε την Ελλάδα σε δεξαμενή υποδοχής προσφύγων (*Tsitselikis, 2018, σ 7*).

Κι η παραπάνω συσσώρευση λειτούργησε προσθετικά, αφού ήδη από τις 07 Μαρτίου 2016 με τη συλλογική ευθύνη της ΕΕ για την Ελλάδα και κατόπιν συνάντησης του τούρκου πρωθυπουργού και των αρχηγών κρατών της ΕΕ, με το κλείσιμο του βαλκανικού διαδρόμου, της κύριας διόδου μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, έκλεισαν οι πύλες εξόδου των προσφύγων προς την Ευρώπη. Αποτελώντας έτσι, μια αποτρεπτική λύση αποκοπής του προσφυγικού ρεύματος προς βορρά (*European Council, 2016*).

Σε συνδυασμό όλων των παραπάνω, η εκτόνωση των προσφυγικών ροών στην Ελλάδα, ανάγκασε τις ελληνικές αρχές να αναλάβουν δράση ώστε να αντιμετωπιστούν οι άμεσες ανάγκες των προσφύγων (στέγαση, διατροφή, διαδικασίες ασύλου, υγεία) κι η ενεργοποίηση των διαδικασιών κοινωνικής ένταξης τους (εκπαίδευση, κατάρτιση, πρόσβαση στην εργασία) (Tsitselikis, 2018, σ 1). Επομένως, τα προβλήματα της Ελλάδας στην προσφυγική κρίση σχετίζονται με την εφαρμογή της Συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, με το ζητούμενο για το ποιο θα είναι το μέλλον των προσφύγων που εισήλθαν προτού τεθεί σε ισχύ η Συμφωνία αυτή, αφού δεν υπάγονται στις ρυθμίσεις αυτής και με το κλείσιμο της βαλκανικού οδού.

Για την Ελλάδα λοιπόν η προσφυγική κρίση μετατράπηκε σε μια «γεννήτρια» πολλαπλών κι άρρηκτα συνδεδεμένων επιμέρους κινδύνων. Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη την ετήσια ανάλυση κινδύνων του έτους 2018, η συνεχόμενη ροή των προσφύγων και τα προβλήματα που συνεπάγονται της μετεγκατάστασή τους, αποτελούν τα ζητούμενα και θέτουν προτεραιότητες, υπό το πρίσμα της διαχείρισής τους (FRONTEX, 2018, σ 16). Κι από αυτά τα ζητούμενα συνίστανται οι παρακάτω πλέον σοβαροί κίνδυνοι:

- Η αντιμετώπιση των ασυνόδευτων ανηλίκων (Τσερβένης, 2016, σ 121).
- Η αποθεματική συγκέντρωση προσφύγων εντός της ελληνικής περιφέρειας (Miller & Chtouris, 2017, σ 362).
- Η αύξηση του εθνικισμού (Φίλης, 2017, σ 40).
- Η δημιουργία πλήγματος στην ασφάλεια της χώρας, εξαιτίας του κλεισίματος της βαλκανικής οδού και της διασύνδεσης τρομοκρατίας - προσφυγικών ροών (Chrysoroulos, 2015).
- Η ανησυχία για ριζοσπαστικοποίηση, εξαιτίας της απροσδιόριστης κατάληξης που μπορεί να έχει η ένταξη των προσφύγων στην κοινωνία (Bossis & Lampas, 2018, σ 39).
- Η αύξηση της ανεργίας, λόγω ανειδίκευτης και φθηνής εργασίας που προσφέρουν οι πρόσφυγες κατά την ένταξή τους στην αγορά εργασίας (Φίλης, 2017, σ 39).
- Η επιβάρυνση της οικονομίας από το κλείσιμο των συνόρων και την αδυναμία της Ελλάδας να ανταποκριθεί σε κάθε πρόσθετη επιβάρυνση (ΤτΕ, 2018, σ 6).
- Το πλήγμα στον τουρισμό της χώρας (Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, 2015, σσ 8–10).

- Η δημιουργία σοβαρών επιπτώσεων στους κανόνες υγιεινής, κυρίως στα νησιά της χώρας (UNHCR, 2017).

Το προσφυγικό επομένως αποτελεί ένα σοβαρό ανθρωπιστικό πρόβλημα, που η Ελλάδα μέσω των παραπάνω σημαντικότερων κινδύνων υποχρεώνεται να αντιμετωπίσει, παρόλο την έλλειψη συμπαράστασης από την ΕΕ και διαμέσου μιας οικονομικής κρίσης. Ο εγκλωβισμός ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων με μια τελείως διαφορετική κουλτούρα κι ηθικές αξίες, δύναται να δημιουργήσει σοβαρές τριβές στην ασφάλεια και στην κοινωνία μας κι ακραία ξενοφοβικά αισθήματα, με απώτερο αποτέλεσμα τον αποσυντονισμό της χώρας. Έτσι, οι παρακάτω ενότητες αναλύουν διεξοδικά αυτούς τους κινδύνους.

3.1 Αντιμετώπιση ασυνόδευτων ανηλίκων

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία «ασυνόδευτος ανήλικος» θεωρείται:

«το πρόσωπο ηλικίας κάτω των 18 ετών, το οποίο φθάνει στην Ελλάδα, χωρίς να συνοδεύεται από πρόσωπο που ασκεί τη γονική του μέριμνα, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία και για όσο χρόνο η γονική του μέριμνα δεν έχει ανατεθεί σε κάποιο άλλο πρόσωπο σύμφωνα με το νόμο και δεν ασκείται στην πράξη, ή ο ανήλικος που εγκαταλείπεται ασυνόδευτος μετά την είσοδό του στην Ελλάδα» (Ν.4375/16, 2016, σ 1226).

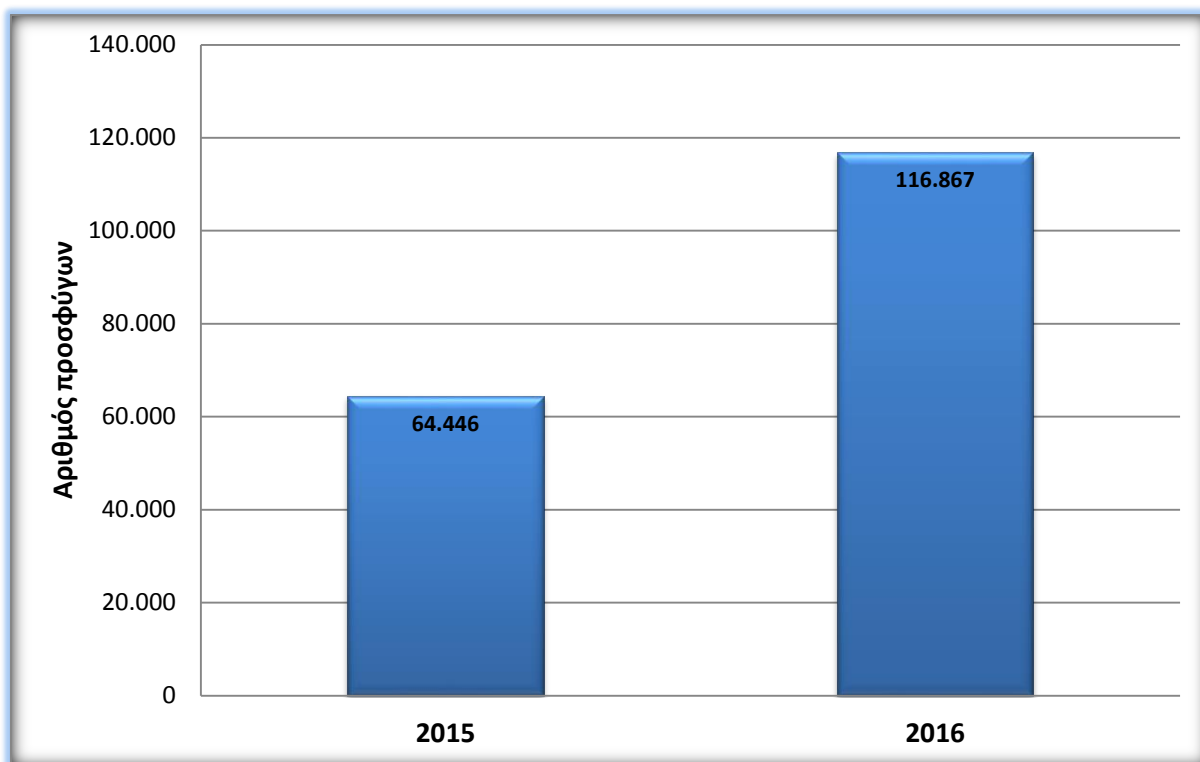
Ακόμα, σύμφωνα με το ΠΔ 220/2007 για την περίπτωση ενός ασυνόδευτου ανήλικου, οι αρμόδιες αρχές είναι υποχρεωμένες να πραγματοποιήσουν άμεσα ενέργειες και να ορίσουν εκπρόσωπο που θα εξασφαλίζει τον υπόψη ανήλικο. Μάλιστα, τα καθήκοντα αυτά αναλαμβάνονται από τον Εισαγγελέα Ανηλίκων και σε περίπτωση απουσίας του, από τον κατά τόπο αρμόδιο Εισαγγελέα Πρωτοδικών, που ενεργεί ως προσωρινός επίτροπος, υπεύθυνος για την εύρεση και το διορισμό του επιτρόπου ανήλικου (ΠΔ 220/07, 2007, σ 5010).

Στην πράξη όμως αυτό δεν επιτυγχάνεται. Διότι είτε ο εισαγγελέας αδυνατεί να ασκήσει τα καθήκοντά του, είτε τα ασκεί τυπικά χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα. Αυτό συμβαίνει διότι οι υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων δεν είναι εκπαιδευμένες ή δεν είναι στελεχωμένες επαρκώς, καθώς ήδη έχουν υπό την αρμοδιότητα τους μια πληθώρα υποθέσεων παραβιάσεων κι εγκληματικότητας από ανήλικους. Επιπλέον, σημαντική επίπτωση έχει κι η έλλειψη αρμόδιων νομικών υπηρεσιών, υπεύθυνες για την εφαρμογή του νόμου περί ανηλίκων (Τσερβένης 2016, σ 121). Με αποτέλεσμα, να προκαλείτε η απουσία ελέγχου και παρακολούθησης της πορείας ενός ασυνόδευτου ανήλικου, που μπορεί να οδηγήσει πολλές φορές στην άτυπη εξαφάνιση του ή να έχει πέσει θύμα σεξουαλικής ή εργασιακής εκμετάλλευσης ή ακόμα και θύμα εμπορίας οργάνων (Digidiki & Bhabha 2017, σσ 16–27). Δεδομένου ότι οι ανήλικοι

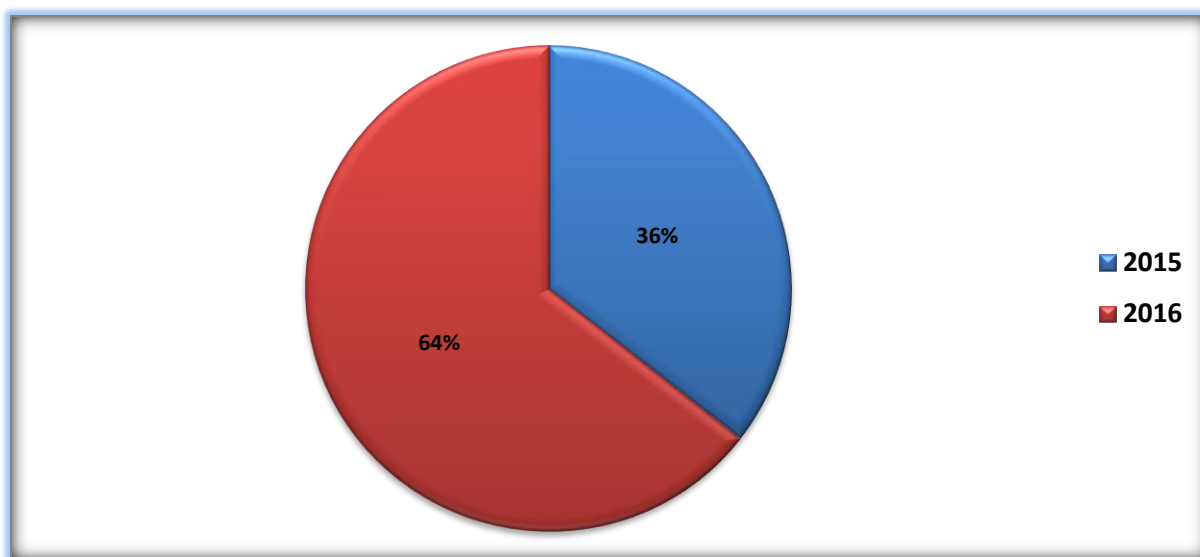
καταγράφονται κατά την είσοδό τους στην Ελλάδα, το παραπάνω γεγονός αποτελεί λόγο δυσφήμισης και καταδίκης της Ελλάδας, ως αναρμόδια κι ανασφαλή χώρα για την επίβλεψη και προστασία των ανήλικων, σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού του ΟΗΕ (UN, 2010, σ 22,30,31).

Εκτός των παραπάνω, η ελλιπής διαδικασία εντοπισμού κι η παραπομπή των ασυνόδευτων ανηλίκων με απαράδεκτες πρακτικές, όπως η κράτηση τους με τις ιδιότητες των ενηλίκων, επέφερε επανειλημμένες καταδίκες στην Ελλάδα από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις του Αφγανού ανήλικου Rahimi, που κρατήθηκε κάτω από αντίξοες συνθήκες στη Λέσβο (ECHR, 2011) και του Ιρακινού Mohamad που κρατήθηκε στο συνοριακό σταθμό του Σουφλίου με ενήλικες, εξαιτίας της λανθασμένης καταγραφής του ως άνω των 18 ετών (ECHR, 2014). Συγκριμένα, όσον αφορά την καταγραφή και ταυτοποίηση της ηλικίας των ανηλίκων, η κατάσταση επιδεινώνεται από τους λανθασμένους χειρισμούς των αρχών. Ειδικότερα, πολλοί ανήλικοι δηλώνουν ψευδή ηλικία ώστε να μπορέσουν να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς τα κράτη στόχους της κεντρικής Ευρώπης. Απεναντίας δε, οι αρχές δεν προχωρούν σε εξακρίβωση των στοιχείων, παρά μόνο αν υπάρχει σοβαρή αμφιβολία ή προφανείς λόγοι ανηλικότητας (Σπυροπούλου και Χριστόπουλος 2016, σ 60).

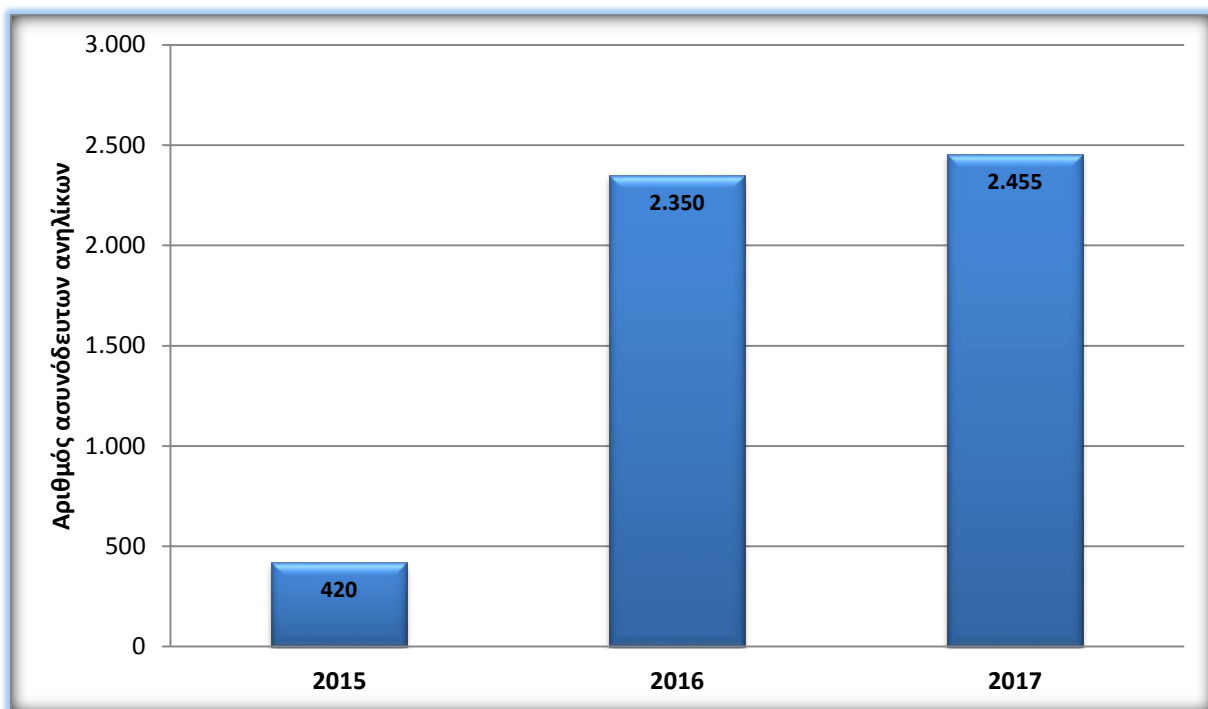
Εκτός των άλλων, εξετάζοντας το πλήθος των εισερχομένων προσφύγων σε σύγκριση με το πλήθος των ασυνόδευτων ανηλίκων που ζητούν άσυλο, γίνεται κατανοητό το μέγεθος του προβλήματος. Με άλλα λόγια, στο έτος 2015 ο συνολικός αριθμός των εισερχομένων προσφύγων ανέρχονταν στα 64.446 άτομα (Γράφημα 1), από τα οποία μόνο τα 420 ήταν ασυνόδευτα ανήλικα άτομα που είχαν ζητήσει άσυλο (Γράφημα 3). Ενώ, το 2016 εισήρθαν 116.867 άτομα (Γράφημα 1), από τα οποία τα 2.350 ήταν ασυνόδευτα ανήλικα άτομα που ζήτησαν άσυλο (Γράφημα 3). Είναι προφανές λοιπόν ότι, από το σύνολο των εισερχομένων προσφύγων τα έτη 2015-2016, το ποσοστό σχεδόν διπλασιάστηκε, από 36% του συνόλου που εισήλθαν το έτος 2015 σε 64% το έτος 2016 (Γράφημα 2). Σε αντιπαραβολή με τον αριθμό των προσφύγων στο οποίο συμπεριλαμβάνονται κι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, το 2015 το 8% του συνόλου των ασυνόδευτων ανηλίκων ζήτησε άσυλο, το 2016 το ποσοστό αυξήθηκε ραγδαία σε 45% του συνόλου και το έτος 2017 το ποσοστό σχεδόν σταθεροποιήθηκε σε 47% (Γράφημα 4). Παρατηρείτε επομένως, μια αυξητική τάση τόσο του αριθμού των προσφύγων όσο και των ανηλίκων παιδιών. Άρα, υπάρχει σοβαρό ενδεχόμενο η Ελλάδα αν δεν χειριστεί σωστά το ζήτημα, να εκτεθεί στον κίνδυνο.

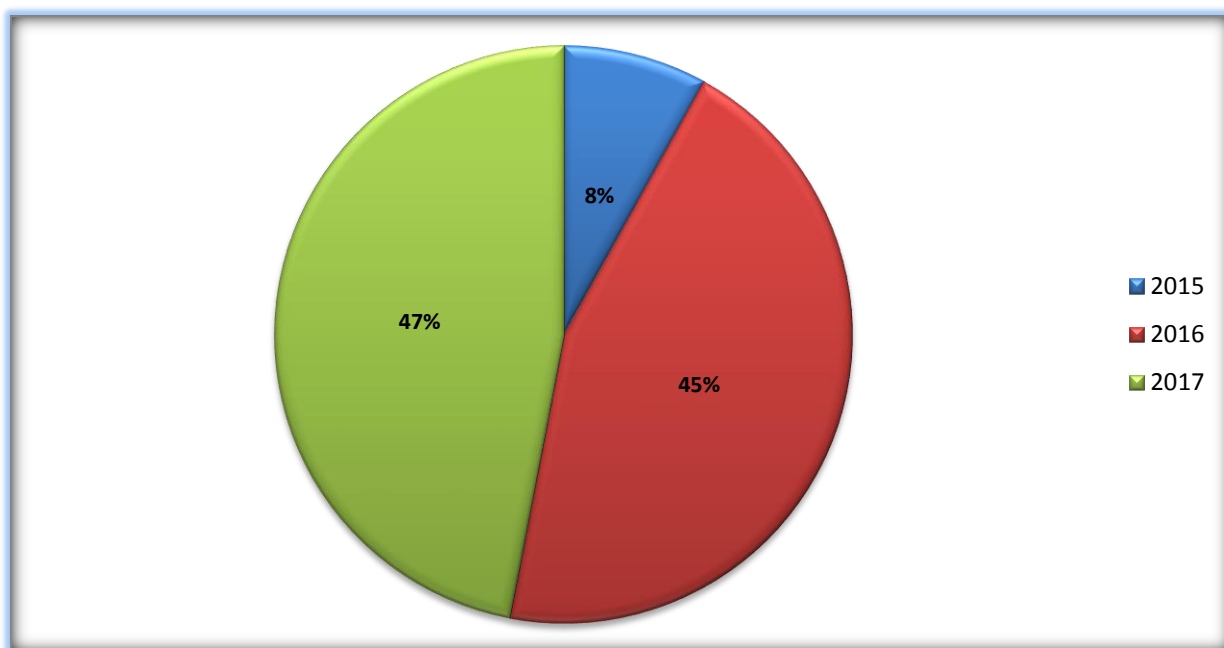
Γράφημα 1. Αριθμός προσφύγων στην Ελλάδα για τα έτη 2015-16 [Βασισμένο στο: (EUROSTAT, 2018d)]

Γράφημα 2. Ποσοστιαία κατανομή αριθμού προσφύγων για τα έτη 2015-16 [Βασισμένο στο: (EUROSTAT, 2018d)]

Γράφημα 3. Αριθμός ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντες άσυλο για τα έτη 2015-2017 [Βασισμένο στο: (EUROSTAT, 2018c)]

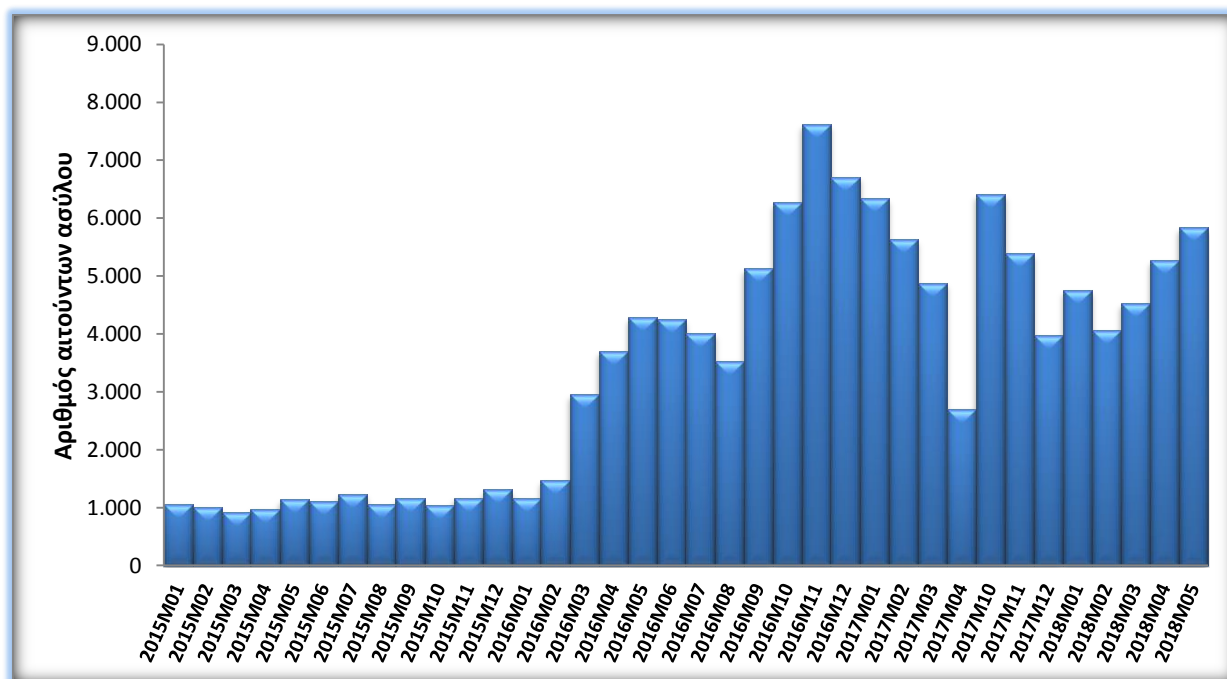

Γράφημα 4. Ποσοστιαία κατανομή αριθμού ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντων άσυλου [Βασισμένο στο: (EUROSTAT, 2018c)]

3.2 Αποθεματική συγκέντρωση προσφύγων

Παράλληλα, το έτος 2015 εισήλθαν 64.446 άτομα (Γράφημα 1), από τα οποία υποβλήθηκαν 577 αιτήματα για μετεγκατάσταση, αλλά μόνο για τα 82 έγινε αποδεκτή η μετεγκατάσταση. Για το έτος 2016 όμως, παρατηρείται αύξηση των εισερχομένων προσφύγων στα 116.867 άτομα (Γράφημα 1), όπου υποβλήθηκαν 12.902 αιτήματα μετεγκατάστασης κι υλοποιήθηκαν οι 7.192 από αυτές (Υπουργείο Μεταναστευτική Πολιτικής, 2018). Φαίνεται καθαρά, ότι ο αριθμός των μετεγκαταστάσεων υπολείπεται αρκετά του αριθμού των αιτημάτων.

Επίσης, συγκρίνοντας τον αριθμό αιτήσεων ασύλου για το έτος 2017 και για τους μήνες Φεβρουάριο έως τον Μάιο 2018, παρατηρείται μια σταδιακή αύξηση του αριθμού τους (Γράφημα 5).

Γράφημα 5. Αριθμός αιτούντων ασύλου ανά μήνα για τα έτη 2015 έως 2018 [Βασισμένο στο : (EUROSTAT, 2018b)]

Όπως προκύπτει, ο αριθμός των προσφύγων που εισέρχονται στην Ελλάδα κι αιτούνται άσυλο παραμένει αμείωτος σε σύγκριση με τον αριθμό των μετεγκαταστάσεων. Μάλιστα, ο αριθμός των εισερχομένων προσφύγων, παρά τις μικρές διακυμάνσεις ανά έτος, τον Μάρτιο 2016 αυξάνεται τραγικά, λόγω της κοινής δήλωσης μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας (Γράφημα 5). Κατά αντίστοιχο τρόπο, εξαιτίας του κλεισίματος της βαλκανικής οδού καθώς και του φόβου επιστροφής των προσφύγων στην Τουρκία, πολλοί απέφυγαν να αιτηθούν άσυλο (Chtouris & Miller,

2017, σ 65). Γεγονός που αποδεικνύεται από τα στοιχεία της υπηρεσίας ασύλου, στα οποία από τους 59.700 πρόσφυγες που εισήλθαν στην Ελλάδα το 2018, μετεγκαταστάθηκαν σε άλλα κράτη της ΕΕ τα 22.000 άτομα και μόνο 1.650 άτομα επέστρεψαν στην Τουρκία (UNHCR, 2018, σ 5).

Από την άλλη μεριά, κατά τη διαδικασία εξέτασης της μετεγκατάστασης, εξετάζονται τα κριτήρια που ευνοούν τα κράτη μέλη που θα υποδεχτούν τους πρόσφυγες. Επιλέγονται δηλαδή άτομα με ειδικά προσόντα, όπως εξειδικευμένοι, ανύπαντροι ή γονείς με μικρό αριθμό τέκνων, που θα αποτελέσουν ένα ανθρώπινο κι εργατικό δυναμικό ικανοποιητικό, για τα υποδεχόμενα κράτη. Οπότε, δεδομένου της αδυναμίας εφαρμογής της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της ΕΕ, είναι πιθανό να εγκλωβιστούν πολλά άτομα για απροσδιόριστο χρόνο στην Ελλάδα (Φίλης, 2017, σ 22). Ιδιαίτερα δυσοίωνη γίνεται η κατάσταση, κατόπιν της Συνόδου Κορυφής της Ευρωζώνης στις 26 Ιουνίου 2018, όπου ο έλληνας πρωθυπουργός στο πλαίσιο συμφωνίας για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης, επέδειξε ετοιμότητα να δεχτεί πίσω στην Ελλάδα τους πρόσφυγες που θα βρεθούν στα γερμανικά σύνορα ερχόμενοι από την Ελλάδα (ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2018). Αυτό συνεπάγεται πως η κατάσταση στην Ελλάδα, πιθανόν να μετατραπεί σε ασφυκτική.

Συνεπώς, είναι εμφανές ότι ο αριθμός των εισερχομένων προσφύγων στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των εξερχομένων στα άλλα κράτη της ΕΕ, μετατρέποντας την Ελλάδα σχηματικά σε μια «χοάνη» εγκλωβισμένων προσφύγων, χωρίς δυνατότητα διαφυγής.

3.3 Αύξηση του εθνικισμού

Συγχρόνως με την έκρηξη του προσφυγικού κύματος αναπτύχθηκε από τον ντόπιο πληθυσμό, ένα κλίμα καχυποψίας και φόβου προς τους αλλοδαπούς, επικεντρωμένη ιδιαίτερα στους μουσουλμάνους. Συγκεκριμένα, για οποιαδήποτε απέλαση των προσφύγων που θεωρούνταν επικίνδυνοι, αποδίδονταν κι ένας κίνδυνος για την διασφάλιση των δικαιωμάτων. Η συνεχιζόμενη αυτή ρητορική αναζωπύρωσε την ξενοφοβία και τον εθνικισμό, σε ότι αφορά τους πρόσφυγες (Krzyżanowski et al., 2018, σ 2). Με αυτόν τον τρόπο, οι πρόσφυγες έγιναν εύκολοι στόχοι στιγματισμού από οποιοδήποτε τομέα, όπως η πολιτική και τα μέσα ενημέρωσης. Αυτά όλα συνέβαλαν όχι μόνο στη μεταβολή των πεποιθήσεων των πολιτών, αλλά συχνά οδήγησαν σε φυσική βία απέναντι των προσφύγων (Boukala & Dimitrakopoulou, 2018, σ 180).

Συγκριμένο παράδειγμα ξενοφοβίας, αποτέλεσαν τα νησιά που έζησαν από κοντά την προσφυγική κρίση του 2015, με τις αλλαγές στην καθημερινότητα τους. Η ελληνική κοινότητα που παρακολουθούσε καθημερινά τα δρώμενα, βαθμιαία απέκτησε «αντιπροσφυγικά» αισθήματα, που αποτέλεσαν την κινητήρια δύναμη στην άνοδο των

εθνικιστικών κομμάτων (*Vasilakis, 2018, σ 41*). Για αυτό, στις εκλογές του 2015 το εθνικιστικό κόμμα «Χρυσή Αυγή», παρότι κατηγορήθηκε ως εγκληματική οργάνωση, του ασκήθηκε ποινική δίωξη για τη δολοφονία ενός αντιφασιστικού μουσικού κι έχοντας επίσης βουλευτές στη φυλακή, εντέλει εισήχθη ως τρίτο κόμμα στη βουλή. Οι δράσεις του με την εκλογή του, περιορίστηκαν στην αποστασιοποιημένη στάση απέναντι των προσφύγων, εκδηλώνοντας μάλιστα ακτιβιστική δράση, όπως οργανώνοντας δωρεές αίματος «μόνο για Έλληνες», εκτελώντας περιπολίες γειτονιών, αλλά κι οργανωμένες συγκεντρώσεις ξυλοδαμού των προσφύγων. Το γεγονός ότι η «Χρυσή Αυγή» εξελέγη στο ελληνικό κοινοβούλιο, πρόσδωσε στα μέλη του την δυνατότητα, μέσα στον πλαίσιο της πολιτικής και κοινωνικής νομιμότητας που τους προσδίδει η ιδιότητά τους, να εκφράζουν τη γνώμη τους και την ιδεολογία τους δημόσια στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Παρόλο που πολλοί Έλληνες κατακρίνουν τα μέλη του, οι δράσεις του κόμματος κι ο εκφοβισμός που επέβαλε στο πολιτικό σύστημα, συντέλεσαν στη θετική του αντιμετώπιση. Πέρα από αυτό, αξιοσημείωτο είναι ότι ορισμένα από τα κυρίαρχα πολιτικά κόμματα της Ελλάδας υιοθέτησαν μια στάση κατά των προσφύγων, προκειμένου να προσεγγίσουν και να προσλάβουν ψηφοφόρους της «Χρυσής Αυγής».

Εκτός των άλλων, η άνοδος του εθνικισμού συντελέστηκε κι από τους ίδιους τους πρόσφυγες, είτε λόγω της συμπεριφοράς τους, όπου δεν εκπληρώνουν τις πολιτικές τους υποχρεώσεις είτε εξαιτίας των διασυνδέσεων τους με εγκληματικές πράξεις (*Xenitidou & Sapountzis, 2018, σ 4,5,11*).

Στον αντίποδα αυτού του φαινομένου, στην Ελλάδα σήμερα δεν διατελείτε υψηλό το επίπεδο λαϊκής υποστήριξης της εθνικιστικής ιδεολογίας. Εντούτοις από την συνεχόμενη εισροή των προσφύγων και τον εγκλωβισμό τους, ο φόβος να ενισχυθεί περαιτέρω το ακραίο εθνικού φρόνημα αυξάνεται και δύναται να καταλήξει σε μια κατάσταση διχαστική και αμφιλεγόμενη.

3.4 Ασφάλεια

Επιπρόσθετα, η Ελλάδα εκτός από χώρα πρώτης υποδοχής των προσφύγων, αποτελεί και δίοδο εισόδου εξτρεμιστικών οπαδών προς τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες, όπως το Κοσσυφοπέδιο και την Αλβανία (*Lister & Mantzikos, 2015*). Χαρακτηριστικό περιστατικό αποτελεί η σύλληψη στις 15 Φεβρουαρίου 2016 από την ΕΛ.ΑΣ, τριών τζιχαντιστών κουρδικής καταγωγής που με πλαστή βρετανική ταυτότητα, προσπάθησαν να περάσουν στην Τουρκία έναν σημαντικό αριθμό όπλων και πυρομαχικών, τα οποία σκόπευαν να τα προωθήσουν στη Συρία (*ΕΛ.ΑΣ 2016, Υ.ΝΑ.Ν.Π 2016*). Το γεγονός αυτό, αποτελεί ένα φαινόμενο που από το 2014 έχει διευρυνθεί από οπαδούς των ήδη εγκατεστημένων προσφύγων στην Ελλάδα, που με σκοπό να διευκολύνουν την πρόσβαση στους τρομοκράτες, δημιούργησαν ένα κέντρο

υποστήριξης, στρατολόγησης, οικονομική ενίσχυσης, διαμονής κι ασφάλειας σε νεοεισελθόντες τζιχαντιστές (*Ferentinou, 2014*).

Σε συνέχεια των παραπάνω, από στοιχεία των ελληνικών δικαστικών αρχών σε συνεργασία με χώρες της ΕΕ, αποκαλύφθηκαν οι προσπάθειες στρατολόγησης, μέσω του διαδικτύου, τζιχαντιστών στην Ελλάδα κι η παρουσία στην Αθήνα σημαντικών μελών του ISIS, με ένθερμους μάλιστα υποστηρικτές. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι πρόσφυγες της Ελλάδας είχαν διασυνδέσεις με τα άτομα αυτά.

Πρόσθετα στοιχεία της ΕΛ.ΑΣ και της ΕΥΠ επισήμαναν ότι, ο κίνδυνος η Ελλάδα να βρίσκεται στο επίκεντρο τρομοκρατικών επιθέσεων, είναι αρκετά αυξημένος. Εξηγώντας ότι, υπάρχει έντονη δραστηριοποίηση φανατικών ισλαμιστών που έχουν εκπαιδευθεί κυρίως στο Κόσσοβο και στη Βοσνία, που δύναται να εκδηλώσουν επιθετικά χτυπήματα σε γειτονικές χώρες (*Λαμπρόπουλος, 2016*). Υπό αυτές τις συνθήκες, διαπιστώνεται η προσπάθεια των τρομοκρατών, να δημιουργήσουν ασφαλή κύτταρα στη Ελλάδα μέσω των προσφύγων, ώστε εξαιτίας της περιορισμένης ικανότητας της χώρας σε θέματα αντιτρομοκρατίας, να επωφεληθούν την ευκαιρία για επέκταση των χτυπημάτων τους. (*Guitta, 2015*).

Εκτός από πρωτοφανές αλλά κι ανησυχητικό για την Ελλάδα αποτελεί το γεγονός ότι, μετά την τρομοκρατική επίθεση του Παρισιού (13 Νοεμβρίου 2015, στο θέατρο Bataclan), το ισλαμικό κράτος κυκλοφόρησε ένα βίντεο, όπου απειλεί με αντίποινα σε 60 χώρες που θεωρούσε συμμάχους, μέσα στις οποίες συμπεριλαμβάνεται κι η Ελλάδα (*Chrysopoulos, 2015*). Πρέπει να σημειωθεί ότι, ένας από τους τρομοκράτες που συμμετείχαν στο τρομοκρατικό αυτό χτύπημα, είχε καταγραφεί ως Σύριος πρόσφυγας στη Λέρο (*Υ.Π.τ. Π., 2015*).

Υπάρχει επομένως η ανησυχία αντίδρασης μιας μερίδας τρομοκρατών που ήδη βρίσκονται στο ελληνικό έδαφος, ως πρόσφυγες. Μπορεί βέβαια να αποτελούν μια σοβαρή απειλή, όμως μέχρι στιγμής δεν υπάρχει έντονη κινητικότητα ως προς τη διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων. Το αισιόδοξο όμως είναι ότι η ΕΛ.ΑΣ τηρεί υπό παρακολούθηση τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιούνται από γνωστούς ή άγνωστους εξτρεμιστές πρόσφυγες. Αντιθέτως, η προπαγάνδα όπως κι η λογιστική υποστήριξη από πρόσφυγες της Ελλάδας, αποτελούν στοιχεία ενδιαφέροντος, δεδομένου ότι θεωρείται η πρώτιστη χώρα διέλευσης (*Michaletos, 2016*).

3.5 Ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων

Άλλο σημείο ενδιαφέροντος, αποτελεί η ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων, η οποία με το κλείσιμο της βαλκανικής οδού επεκτάθηκε (*Rexhepi, 2018, σ 2229*). Συγκεκριμένα, η εξέλιξη του φαινομένου είναι εμφανής στα “hotspots” και στις φυλακές από φυλακισμένους πρόσφυγες, όπου γίνεται η συνάθροιση ομάδων με κοινά στοιχεία, όπως η ισλαμική πίστη. Η δυσανεξία της ισλαμικής ταυτότητας σε ένα

περιβάλλον αλλόθρησκο για τους πρόσφυγες, αποτελεί ισχυρό στοιχείο ίδρυσης μιας κλειστής ομάδας, με διάχυτη την τάση ριζοσπαστικοποίησης. Παρόλο που τα δεδομένα αυτά είναι εν γνώση της ΕΛ.ΑΣ και της ΕΥΠ κι άτομα ή ομάδες ατόμων βρίσκονται υπό στενή παρακολούθηση, ο κίνδυνος για την επέκταση του φαινομένου παραμένει (*Michaletos, 2016*).

Εντούτοις, εκφράζονται φόβοι από ειδικούς αξιωματικούς της ΕΥΠ ότι, σταδιακά υλοποιείται μια δυνητική ριζοσπαστικοποίηση του υπάρχοντος πληθυσμού των προσφύγων, καθόσον αποτελούν μια μερίδα ανθρώπων που ζουν κάτω από αντίξοες συνθήκες, πολλοί σε παράνομο καθεστώς ή συναναστρέφονται με άτομα αμφιβόλου νομικής υπόστασης. Ακόμα κι αν τα άτομα αυτά παραμείνουν ή εγκατασταθούν μόνιμα στην Ελλάδα, οι πιθανότητες κάποιοι από τους πρόσφυγες δεύτερης γενιάς να στραφούν εχθρικά κατά της κοινωνίας στην οποία ανατράφηκαν, είναι αυξημένες (*Lazaridis & Skleparis, 2016, σ 181*).

Ανησυχία προκαλεί ακόμα κι η προσάρτηση αρχηγικών τάσεων από συγκεκριμένα άτομα, κατά την ένταξη κι αφομοίωση τους στην ελληνική κοινωνία. Συγκριμένες επισημάνσεις των ελληνικών αρχών και της ΕΛ.ΑΣ, έχουν διαπιστώσει ενέργειες ενός Σύριου πρόσφυγα, ο οποίος καθοδηγεί και προσφέρει διαμονή σε άλλους ομοεθνείς του, σε παράνομο υπό κατάληψη κτίριο της Αθήνας. Στο σημείο αυτό, σημαντική αποτελεί η δήλωση της ΕΛ.ΑΣ, για ενδεχόμενη ύπαρξη στο υπόψη κτίριο ριζοσπαστικοποιημένων ατόμων. Ακόμα πιο έντονο αποδίδεται το φαινόμενο αυτό, με τις προσπάθειες του ίδιου Σύριου στη δημιουργία μουσουλμανικού νεκροταφείου στην περιοχή της Θήβας (*Σουλιώτης, 2018*). Αναπόφευκτα λοιπόν, προσαρτάται σε εξατομικευμένους πρόσφυγες η ιδιότητα ενός ταγού, με σημαντικές επιρροές.

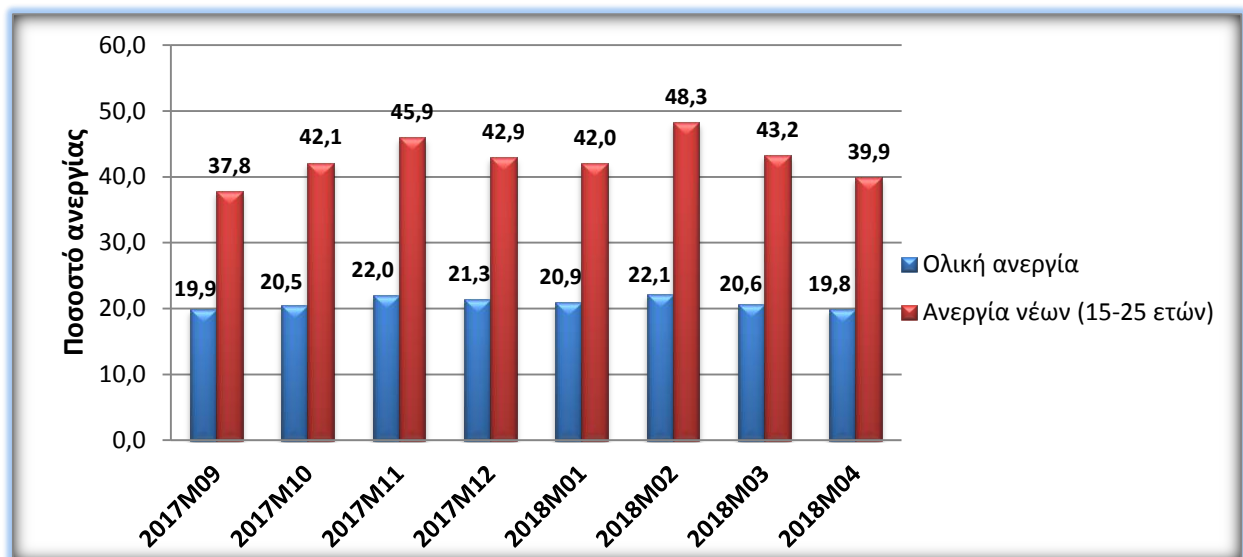
Συνεπώς, είναι έντονο το ενδιαφέρον ορισμένων προσφύγων για δημιουργία μιας κλειστής κοινωνίας, ώστε να προσλαμβάνει διαστάσεις απόρριψης της ελληνικής κοινωνίας και σε ακόμα πιο ακραίες διαστάσεις ενεργού εχθρότητας. Κι εφόσον η Ελλάδα δεν παύει να υποδέχεται μια πλειονότητα προσφύγων, η προοπτική ριζοσπαστικοποίησης τους είναι ζωτικής σημασίας.

3.6 Αύξηση της ανεργίας

Σε αντιπαράθεση με τη ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων, οι φιλοξενούμενοι πρόσφυγες κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, απολαμβάνουν στέγη και κοινωνικά επιδόματα, χωρίς να είναι απαραίτητο να εργάζονται το πρώτο χρονικό διάστημα (*Ministry of Migration Policy Asylum Service, 2014, σ 2*). Για αυτό το λόγο, στην προσπάθεια ένταξης στην ελληνική κοινωνία κι ενεργοποίησής τους στην αγορά εργασίας, προσφέρουν φθηνά εργατικά χέρια παρόλο το περιορισμένο γνωστικό επίπεδο τους, συντελώντας σταδιακά στη μείωση των μισθών, στην προτίμηση τους και συνεπώς στην αύξηση της ανεργίας του ντόπιου πληθυσμού (*Φίλης, 2017, σ 105*).

Πρόσθετα, άλλο γεγονός στο οποίο η στελέχωση θέσεων προτιμάται από πρόσφυγες παρά από άνεργους Έλληνες, είναι η περίπτωση ορισμένων γραφείων εργασίας. Πολλά τέτοιου τύπου γραφεία, επιδεικνύουν μια πρωτοφανή προτίμηση στην απορρόφηση των προσφύγων, ως ένα φθηνό εργατικό δυναμικό, προκαλώντας έτσι τον κατακερματισμό της ελληνικής αγοράς (Maroukis, 2016, σ 188).

Εκτός των άλλων, παρόλο που το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα έχει μειωθεί τους τελευταίους μήνες, το μέγεθός του παραμένει αρκετά υψηλό, ειδικά στις ηλικιακές ομάδες των 15 με 24 ετών, που αποτελούν τις ενεργές ομάδες εργασίας. Όπως απεικονίζεται στο Γράφημα 6, τον Απρίλιο 2018 (2018M04), ενώ το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα άγγιζε το 19,8% του πληθυσμού, το ποσοστό ανεργίας των νέων από 15 έως 25 ετών έφτανε στο 39,9% του συνολικού (Γράφημα 6).

Γράφημα 6. Ποσοστό ανεργίας ολικό και νέων από τον Σεπτέμβριο 2017 έως Απρίλιο 2018 [Βασισμένο στο: (EUROSTAT, 2018e)]

Σε συνάρτηση των παραπάνω, παρατηρείτε ένας αναδυόμενος κίνδυνος σε ένα ασταθές μέλλον σχετικά με το εργασιακό υπόβαθρο της Ελλάδας, καθόσον είναι έκδηλη η τάση προς μια αμφιλεγόμενη κατάσταση ως προς το επίπεδο και την ποιότητα εργασίας, από τους ανειδίκευτους αλλά με φθηνά εργατικά χέρια πρόσφυγες.

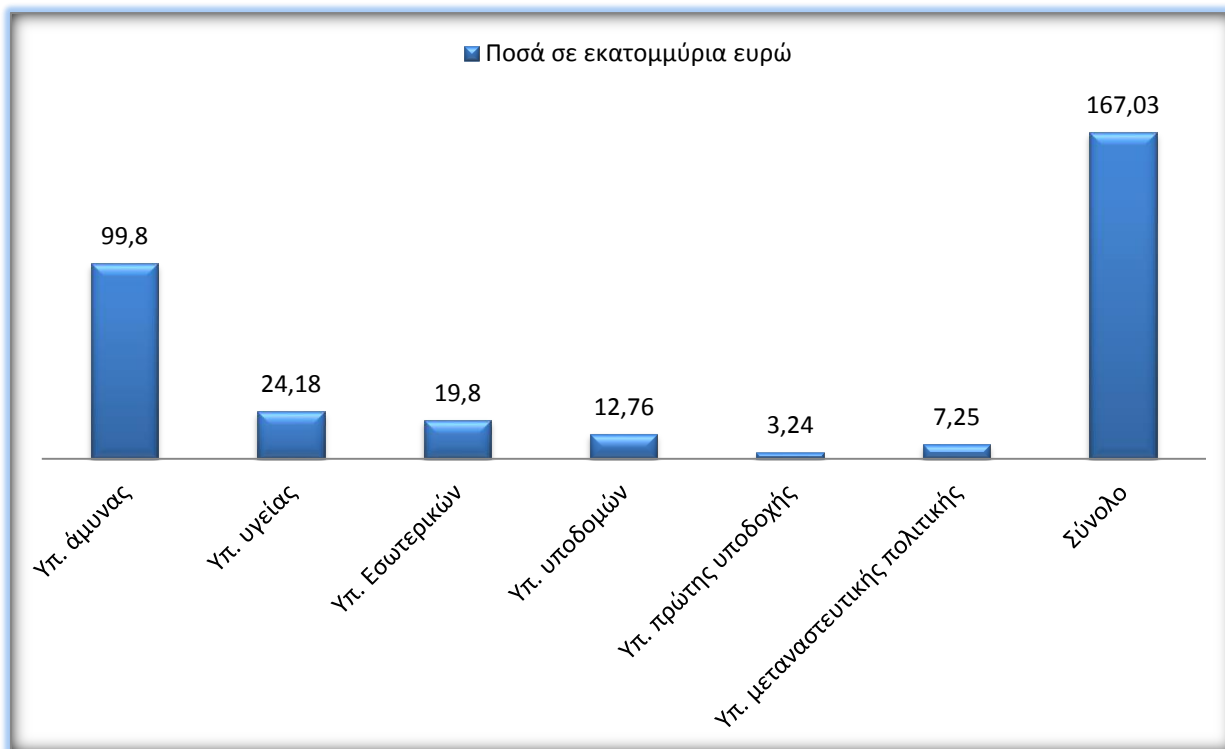
3.7 Επιβάρυνση της οικονομίας

Πέρα του κινδύνου για αύξηση της ανεργίας που επιφορτίζει την οικονομία της Ελλάδας, οι οικονομικές απαιτήσεις για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης είναι υψηλές. Αυτές, καλύφθηκαν εν μέρει με τη σύμπραξη της ΕΕ, που αποτέλεσε σημαντικό βοήθημα για την αντιμετώπιση των άμεσων αναγκών, ιδίως στο τέλος του

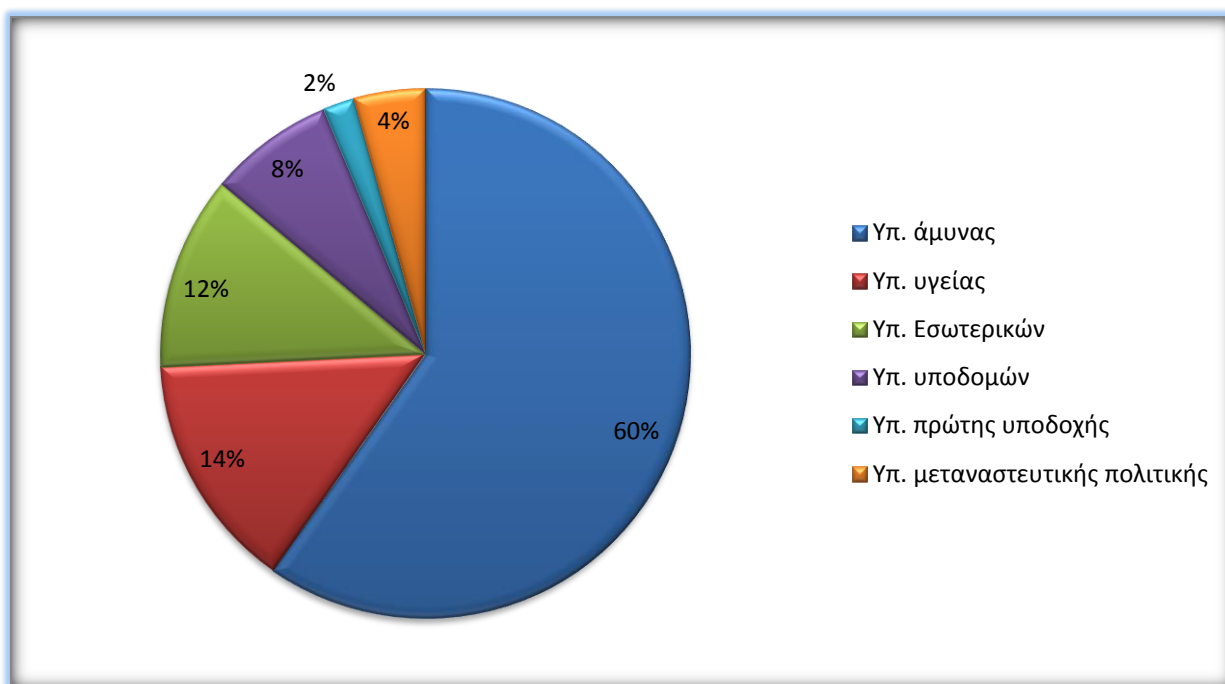
2015. Παρόλα αυτά, στην πράξη αποδείχτηκε ότι η εισροή κεφαλαίων σε σχέση με την απορρόφησή τους είναι δυσανάλογα χαμηλή. Στην προσπάθεια επίλυσης του θέματος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρότρυνε την ελληνική κυβέρνηση να απορροφήσει κεφάλαια από το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης, Ενσωμάτωσης κι από το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας. Όμως, οι ολιγωρίες των θεσμών, η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των υπουργείων και των τοπικών θεσμών ή των ΜΚΟ, η έλλειψη διαφάνειας κι η πολύπλοκη λειτουργικότητα, οδήγησαν στην καθυστερημένη χρηματοδότηση για την κάλυψη των άμεσων ανθρωπιστικών και διαρθρωτικών αναγκών (*Pottakis, 2017, σ 46*).

Μάλιστα, το βάρος που επωμίζεται δημοσιονομικά η Ελλάδα, στον αγώνα να ανταπεξέλθει της προσφυγικής κρίσης, τονίζεται ιδιαίτερα στην εμπιστευτική έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος προς την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, που παρουσιάστηκε στις 17 Δεκεμβρίου 2015. Στην έκθεση αυτή, εντυπωσιακή είναι η δήλωση ότι η Ελλάδα θα χρειάζονταν να δαπανήσει για τη διαχείριση των προσφυγικών ροών τουλάχιστον 600 εκατομμύρια ευρώ το 2016, με κονδύλια της ΕΕ που εντέλλει παρέμειναν ασαφή. Ενδιαφέρον προκαλεί επίσης ότι, σήμερα τα προγραμματισμένα κονδύλια που έχουν εκτιμηθεί για την περίοδο 2014-2020, υπολείπονται των πραγματικά απαιτούμενων (*Πρίφτη, 2016*).

Σε ότι αφορά ακόμα τα κονδύλια της ΕΕ, ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί η περιορισμένη χρηματοδότησης της ΕΕ στις ελληνικές κρατικές υπηρεσίες. Με άλλα λόγια, στα αρμόδια υπουργεία για τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης, δηλαδή το υπουργείο πρώτης υποδοχής και το υπουργείο μεταναστευτικής πολιτικής, από το σύνολο των 167,03 εκατομμυρίων ευρώ της χρηματοδότησης, μόλις τα 3,24 εκατομμύρια ευρώ διατίθενται στο υπουργείο πρώτης υποδοχής και το 7,25 εκατομμύρια στο υπουργείο μεταναστευτικής πολιτικής (Γράφημα 7). Το ποσοστό δηλαδή που αναλογεί στα αρμόδια υπουργεία για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης στην Ελλάδα είναι της τάξης του 6% του συνόλου της χρηματοδότησης που διατίθενται από την ΕΕ (2% στο υπουργείο πρώτης υποδοχής και 4 % στο υπουργείο μεταναστευτικής πολιτικής) (Γράφημα 8).

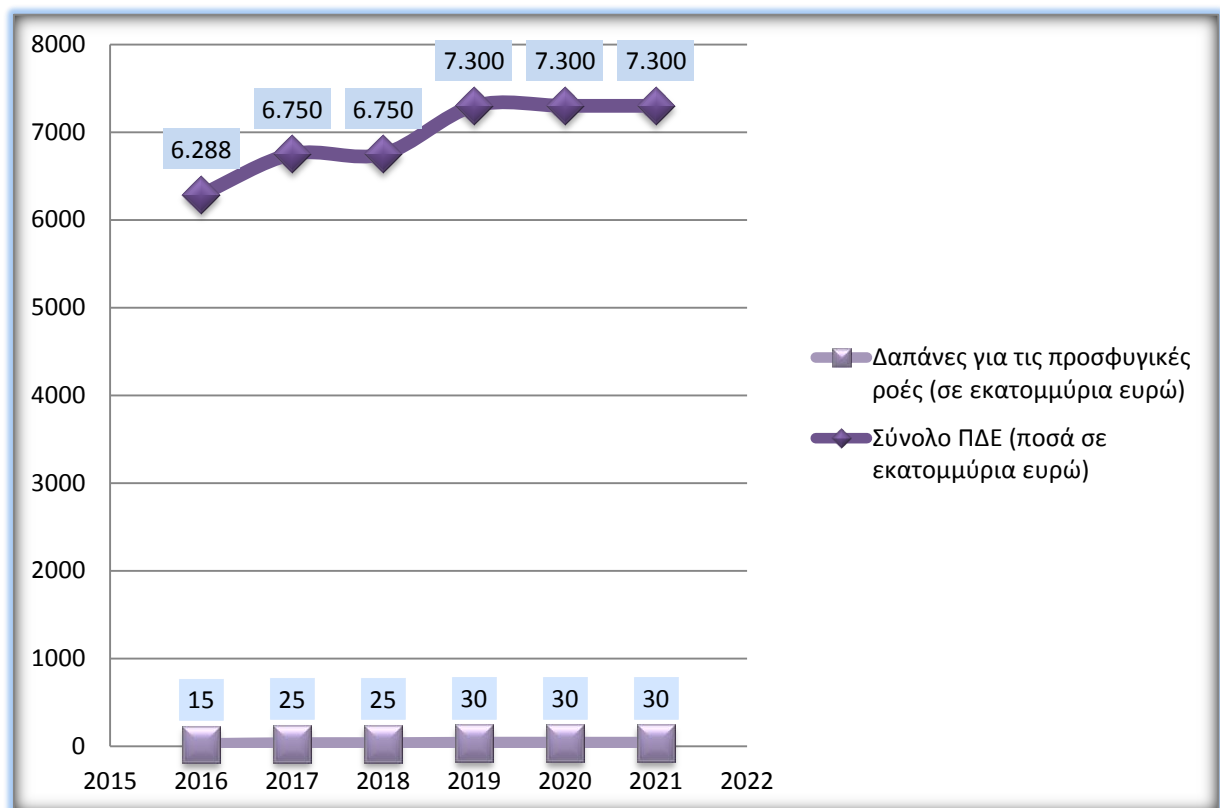

Γράφημα 7. Χρηματοδότηση της ΕΕ προς τις ελληνικές κρατικές υπηρεσίες [Βασισμένο στο: (European Commission, 2018c, σ 3)]

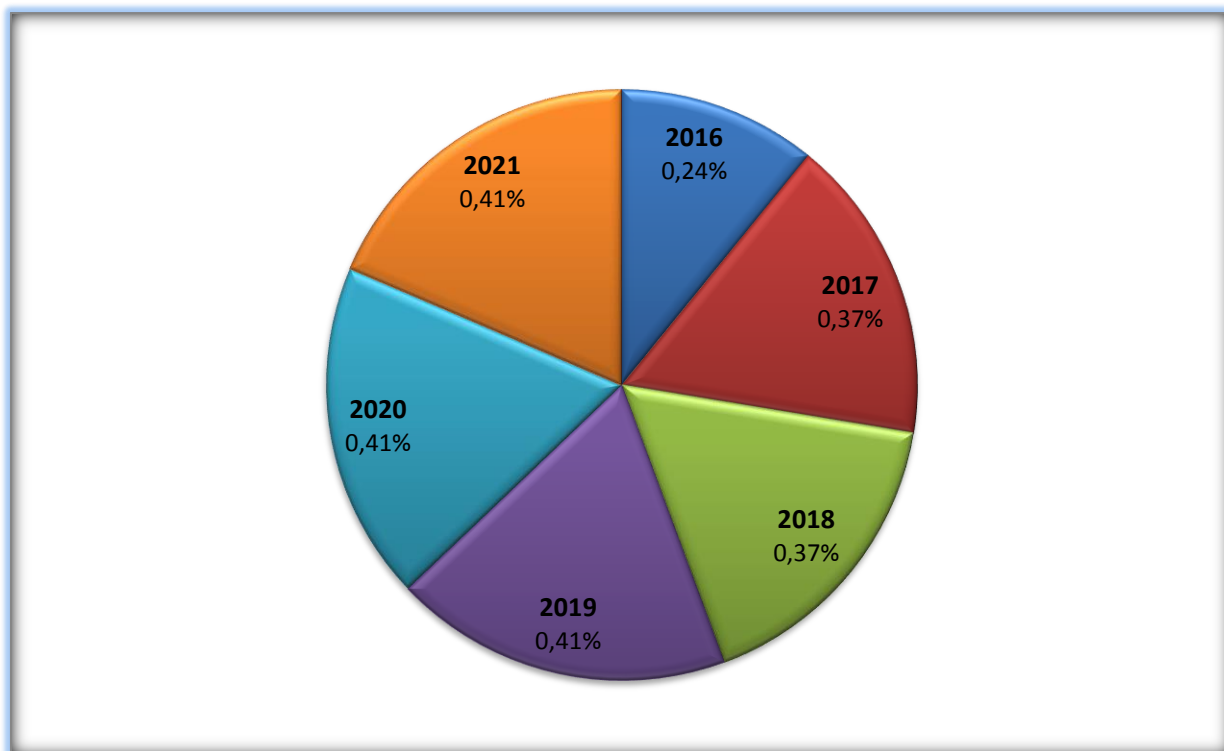

Γράφημα 8. Ποσοστιαία κατανομή χρηματοδότησης της ΕΕ προς τις ελληνικές κρατικές υπηρεσίες [Βασισμένο στο: (European Commission, 2018c, σ 3)]

Τέλος αξίζει να σημειωθεί η περιορισμένη βαρύτητα που δίδεται στις δαπάνες της χώρας για το προσφυγικό πρόβλημα. Σύμφωνα με το ΜΠΔΣ του Υπουργείου Οικονομικών, για τα έτη 2016-2021 το σύνολο των εκτιμήσεων για τον ΠΔΕ κυμαίνονται από 6.288 εκατομμύρια ευρώ έως 7.300 εκατομμύρια ευρώ, ενώ η εκτίμηση για δαπάνες για το προσφυγικό πρόβλημα κυμαίνονται από 15 εκατομμύρια ευρώ έως 30 εκατομμύρια ευρώ (Γράφημα 9). Δηλαδή από το σύνολο του ΠΔΕ μόνο ένα ποσοστό της τάξης του 0,24% με 0,41% διατίθεται για τις προσφυγικές ροές (Γράφημα 10).

Γράφημα 9. Εκτίμηση του ΠΔΕ και των δαπανών για τις προσφυγικές ροές για τα έτη 2016-2021 [Βασισμένο στο: (Υπουργείο Οικονομικών, 2017, σ 85)]

Γράφημα 10. Ποσοστό των δαπανών για τις προσφυγικές ροές για τα έτη 2016-2021 από το σύνολο του ΠΔΕ [Βασισμένο στο: (Υπουργείο Οικονομικών, 2017, σ 85)]

Τελικά, ο κίνδυνος επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας εξαιτίας των συνεχόμενων προσφυγικών ροών, όπως διευκρινίζεται και στην ετήσια αναφορά του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας κ. Γιάννη Στουρνάρα για το έτος 2018, είναι πρόδηλος. Ειδικότερα αναφέρεται ότι, η ενδεχόμενη αύξηση της ροής των προσφύγων στην Ελλάδα, θα προκαλέσει σοβαρές ζημιές στη χρηματοπιστωτική αγορά, με δυσμενείς εξελίξεις στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας (ΤτΕ, 2018, σ 70).

3.8 Πλήγμα στον τουρισμό

Πέρα της οικονομικής επιβάρυνσης, ένας σημαντικός ενισχυτικός παράγοντας της οικονομίας της Ελλάδας που τείνει να καταρρεύσει από τη συμφόρηση των προσφύγων ειδικά στα νησιά, αποτελεί ο τουρισμός. Τα νησιά λοιπόν του βορειοανατολικού αιγαίου (Κως, Σάμος, Χίος, Μυτιλήνη) μετά το καλοκαίρι του 2015, δέχτηκαν ένα ισχυρό πλήγμα τόσο στην τοπική κοινωνία, όσο στον τουριστικό τους πληθυσμό. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Ε.Σ.Κ.Ε.Σ.Μ.Α. για τους πρόσφυγες, κατά την περίοδο του Ιουλίου 2018 στη Λέσβο βρίσκονταν συνολικά 9.454 άτομα, από τα οποία τα 7.339 στα ΚΥΤ, παρόλο που η χωρητικότητά τους ήταν μόλις για 3.000 άτομα. Στη Σάμο, στο δυναμικότητας 648 ατόμων ΚΥΤ, διέμεναν 3.609 άτομα, από τους συνολικά 3.867 πρόσφυγες του νησιού. Στο ίδιο επίπεδο κυμαίνονταν κι η αναλογία του υπερπληθυσμού των προσφύγων σε σχέση με την χωρητικότητα των ΚΥΤ, στα υπόλοιπα νησιά του βορειοανατολικού αιγαίου (Ε.Σ.Κ.Ε.Σ.Μ.Α, 2018).

Συνεπώς, αναμενόμενο είναι η αυξημένη συσσώρευση των προσφύγων, να προκαλεί μια διαρκή ανησυχία στα νησιά αυτά. Αυτό επιβεβαιώνεται κι από έρευνα στην περιφέρεια του βορείου Αιγαίου, όπου το 70 % του δείγματος δήλωσε ότι το σημαντικότερο πρόβλημα της περιοχής είναι το προσφυγικό (*Kappa Reseach, 2017*).

Επιπλέον, το πρόβλημα αυτό δυσχεραίνει και τη λειτουργικότητα των νησιών στους καλοκαιρινούς μήνες, που ο τουρισμός αποκτάει μια δυναμική. Από τη δήλωση του Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, οι αρνητικές επιδράσεις στον τουρισμό των παραπάνω νησιών το 2015 που ξέσπασε η προσφυγική κρίση, επικεντρώνονταν στις παρακάτω περιπτώσεις:

«...»

- *Ακυρώσεις διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια και λοιπά καταλύματα.*
- *Συρρίκνωση της τουριστικής περιόδου: Σε αρκετά τουριστικά καταλύματα καταγράφηκε η τάση διακοπής της λειτουργίας τους, τουλάχιστον κατά δυο μήνες νωρίτερα, συγκριτικά με την προηγούμενη τουριστική περίοδο.*
- *Απώλειες στον κύκλο εργασιών: Αποτέλεσμα των ανωτέρω ήταν η μείωση της μέσης κατά κεφαλήν δαπάνης ανά διανυκτέρευση.*
- *Μειωμένος ρυθμός κρατήσεων και προκρατήσεων.*
- *Ακυρώσεις συνεδρίων και προσεγγίσεων κρουαζιερόπλοιων*
- *Ακυρώσεις πτήσεων από το εξωτερικό*

...»

(Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, 2015, σ 9).

Όλα τα παραπάνω δημιουργούν την αποτροπή της ελκυστικότητας των τουριστών στα νησιά αυτά. Πόσο μάλλον, όταν συνδυάζεται με την ανεπανόρθωτη δυσφήμιση των νησιών και την ταύτισή τους με μια οδυνηρή πύλη εισόδου των προσφύγων. Όπως συνέβη με την τραγική περιγραφή από τα διεθνή μέσα, της ανεύρεσης του πνιγμένου 5χρονου Σύριου Aylan Kurdi και του αδερφού του, που προσπάθησαν ανεπιτυχώς να φτάσουν στις ακτές της Κω (*Greenslade, 2015*).

Από όλα τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι, η κατάσταση του τουρισμού στα νησιά διατρέχει σημαντικό κίνδυνο να προσβληθεί. Τόσο από την έλλειψη προσέλκυσης των τουριστών εξαιτίας της δυσχερής εικόνας που δύναται να αντικρύσουν και της τεράστιας συγκέντρωσης προσφύγων πλησίον των καταλυμάτων

τους, αλλά κι από την προκατάληψη που πιθανόν να δημιουργείτε, για μια περιοχή ανασφαλή κι επικίνδυνη για τον κόσμο.

3.9 Επιπτώσεις στους κανόνες υγιεινής

Η ανασφάλεια όμως των νησιών εκδηλώνεται κι από τη έλλειψη υγειονομικής προστασίας από μεταδοτικά νοσήματα, εξαιτίας της υψηλής συνάθροισης και των συναναστροφών των προσφύγων, στους περιορισμένους χώρους των ΚΥΤ. Έτσι, από το καλοκαίρι του 2015 και για τα τρία επόμενα χρόνια, η κατάσταση που επικρατεί στις δομές υποδοχής από το συνωστισμό των προσφύγων, είναι ασφυκτική. Ειδικά, σχετικά με τη δυσάρεστη κατάσταση των νησιών, «Οι Γιατροί χωρίς σύνορα» σε επισυναπτόμενη έκθεση στην επιστολή τους στον πρωθυπουργό, χαρακτήρισαν την κατάσταση στα νησιά, ως μια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης (*Γιατροί χωρίς σύνορα, 2017, σ 12*). Σε αντιστοιχία με την κατάσταση αυτή, η Ύπατη Αρμοστεία την χαρακτήρισε ως ζοφερή κι ανησυχητική (*UNHCR, 2017*).

Η περίπτωση αυτή αποτελεί ιδιάζουσας σημασίας, λόγω του ότι οι πρόσφυγες αποτελούν μια ευαίσθητη ομάδα, καθώς είναι πιο ευάλωτες στις ασθένειες. Ενδεικτικά οι πρώτες διαγνώσεις των νεοεισερχομένων προσφύγων στα ΚΥΤ περιελάμβαναν αναπνευστικές λοιμώξεις σε ποσοστό 23% και μυαλγία σε ποσοστό 18%. Όπως επίσης, από ένα σύνολο 632 μεταναστών, το 0,3% βρέθηκαν θετικοί στον ιό HIV, το 3,2% διαγνώστηκαν με ηπατίτιδα Β, το 0,8% διαγνώστηκαν με ηπατίτιδα C και συνολικά το 22,3% των ενηλίκων εμβολιάστηκαν κατά της πολιομυελίτιδας. Αυτός λοιπόν ο περιορισμός πολλών προσφύγων μέσα στα ΚΥΤ, σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Υγείας, συντελεί στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για μεταδοτικές ασθένειες, τόσο στους πρόσφυγες αλλά και στο υπάρχον εθελοντικό προσωπικό (*Moris & Kousoulis, 2017, σ 309*).

4. Ανάλυση της μεθόδου

Συνεπώς, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η διαβάθμιση των κινδύνων, θα χρησιμοποιηθεί η ποιοτική τους ανάλυση με την αξιοποίηση των παραπάνω στοιχείων περιγραφής τους. Δηλαδή, θα ακολουθηθεί η λεκτική διαβάθμιση των πιθανοτήτων εμφάνισης των κινδύνων και των επιπτώσεων αυτών, στη συνέχεια αφού αξιολογηθούν θα ομαδοποιηθούν και τέλος τα αποτελέσματα της ανάλυσής τους θα απεικονιστούν σε έναν πίνακα κινδύνου (risk matrix) (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Πίνακας κινδύνων (Risk matrix)

ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ (Ενδεχόμενο - Συχνότητα)	ΠΙΘΑΝΟΣ (3)	3 (1X3)	6 (2X3)	9 (3X3)
	ΜΙΚΡΗ ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ (2)	2 (1X2)	4 (2X2)	6 (3X2)
	ΑΠΙΘΑΝΟΣ (1)	1 (1X1)	2 (2X1)	3 (3X1)
		ΕΛΑΦΡΑ ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ (1)	ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ (2)	ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ (3)
	ΕΠΙΔΡΑΣΗ (Συνέπεια - Ένταση)			

Ο πίνακας κινδύνου αποτελεί έναν πίνακα 3x3, που ορίζεται από τον οριζόντιο άξονα της επίδρασης του κινδύνου στο τελικό αποτέλεσμα, ως προς την συνέπεια και την ένταση και τον κάθετο άξονα της πιθανότητας εκδήλωσης, ως προς το ενδεχόμενο και τη συχνότητα. Ο αντίκτυπος που έχει ο κάθε κίνδυνος ως προς την πιθανότητα εκδήλωσης, διακρίνεται όπως παρακάτω:

- Απίθανος, ο οποίος βαθμολογείται με 1
- Μικρή Πιθανότητα, ο οποίος βαθμολογείται με 2

- Πιθανός, ο οποίος βαθμολογείτε με 3

Κατά αναλογία, για την επίδραση του κάθε κινδύνου διακρίνουμε τα αποτελέσματα, όπως παρακάτω:

- Ελαφρά Επιβλαβής, που βαθμολογείτε με 1
- Επιβλαβής, που βαθμολογείτε με 2
- Εξαιρετικά Επιβλαβής, που βαθμολογείτε με 3

Επομένως, η τελική αξιολόγηση του κινδύνου σε συνδυασμό με την πιθανότητα και τον αντίκτυπο του, θα προκύπτει από το γινόμενο της πιθανότητας επί την επίδραση του (Εξίσωση 1).

Αξιολόγηση κινδύνου = Βαθμός πιθανότητας × Βαθμός επίδρασης	{1}
---	-----

Με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό η ποιοτική αξιολόγηση του κινδύνου κι η εύχρηστη αξιοποίηση της. Για παράδειγμα, εάν εξεταστεί ένας κίνδυνος μικρής πιθανότητας εκδήλωσης, άρα βαθμολογίας 2, για τον οποίο οι επιπτώσεις του θα είναι εξαιρετικά επιβλαβείς, άρα με βαθμολογία 3, η τελική έκβαση του κινδύνου θα αξιολογηθεί με μια βαθμολογία 6.

Τέλος, αναλόγως της αξιολόγησης του κινδύνου καθορίζονται κι οι αντίστοιχες κατηγορίες κινδύνων, οι οποίες ταυτοποιούνται με τους αντίστοιχους χρωματισμούς, όπως του Πίνακα 1 (Baybutt, 2015, σ 42):

- Ελαφρά Επιβλαβής και Απίθανος: Καθορίζεται ως ένας αποδεκτός κίνδυνος, με βαθμολογία ίση με 1 (Χαμηλός Κίνδυνος – Χρωματισμός:).
- Ελαφρά Επιβλαβής και Μικρή Πιθανότητα: Καθορίζεται ως ένας αποδεκτός κίνδυνος, που απαιτεί παρακολούθηση, με βαθμολογία ίση με 2 (Χαμηλός Κίνδυνος – Χρωματισμός:).
- Ελαφρά Επιβλαβής και Πιθανός: Καθορίζεται ως ένας κίνδυνος για τον οποίο απαιτείται διαχείριση, μετριασμό των ενεργειών και παρακολούθηση. Έχει βαθμολογία ίση με 3 (Μέσος Κίνδυνος – Χρωματισμός:).

- Επιβλαβής και Απίθανος: Καθορίζεται ως ένας κίνδυνος που μπορεί να γίνει αποδεκτός, αλλά απαιτεί συνεχή παρακολούθηση. Έχει βαθμολογία ίση με 2 (Χαμηλός Κίνδυνος – Χρωματισμός:).
- Επιβλαβής και Μικρή Πιθανότητα: Καθορίζεται ως ένας κίνδυνος για τον οποίο απαιτείται διαχείριση, μετριασμό των ενεργειών και παρακολούθηση. Η βαθμολογία του είναι ίση με 4 (Μέσος Κίνδυνος – Χρωματισμός:).
- Επιβλαβής και Πιθανός: Καθορίζεται ως ένας κίνδυνος που απαιτεί διαχείριση και παρακολούθηση. Η βαθμολογία του είναι ίση με 6 (Υψηλός Κίνδυνος – Χρωματισμός:).
- Εξαιρετικά Επιβλαβής και Απίθανος: Καθορίζεται ως κίνδυνος που απαιτεί σημαντική διαχείριση και παρακολούθηση. Η βαθμολογία του είναι ίση με 3 (Μέσος Κίνδυνος – Χρωματισμός:).
- Εξαιρετικά Επιβλαβής και Μικρή Πιθανότητα: Καθορίζεται ως κίνδυνος που απαιτεί διαχείριση και παρακολούθηση. Η βαθμολογία του είναι ίση με 6 (Υψηλός Κίνδυνος – Χρωματισμός:).
- Εξαιρετικά Επιβλαβής και Πιθανός: Καθορίζεται ως κίνδυνος που χρειάζεται εκτεταμένη διαχείριση. Η βαθμολογία του είναι ίση με 9 (Υψηλός Κίνδυνος – Χρωματισμός:).

Ως προς την εκτίμηση της πιθανότητας και της επίδρασης του κινδύνου, θα ακολουθηθούν οι ορισμοί του Ινστιτούτου Διαχείρισης Κινδύνων (*IRM, 2002, σ 7*). Δηλαδή:

Πίνακας 2. Βαθμός πιθανότητας με τους αντίστοιχους δείκτες

Βαθμός Πιθανότητας	Δείκτες
Πιθανός	<ul style="list-style-type: none"> Είναι δυνατό να συμβεί πολλές φορές μέσα σε μία χρονική περίοδο. Έχει συμβεί πρόσφατα
Μικρή πιθανότητα	<ul style="list-style-type: none"> Θα μπορούσε να συμβεί περισσότερο από μία φορά μέσα σε μία χρονική περίοδο. Θα μπορούσε να είναι δύσκολο να ελεγχθεί λόγω κάποιων εξωτερικών επιρροών. Υπάρχει ιστορικό συμβάντων.
Απίθανος	<ul style="list-style-type: none"> Δεν έχει συμβεί. Απίθανο να συμβεί.

Πίνακας 3. Βαθμός επίδρασης με την αντίστοιχη περιγραφή της

Βαθμός Επίδρασης	Περιγραφή
Εξαιρετικά Επιβλαβής	Σημαντική ανησυχία όσων έχουν έννομο συμφέρον
Επιβλαβής	Μέτρια ανησυχία όσων έχουν έννομο συμφέρον
Ελαφρά Επιβλαβής	Χαμηλή ανησυχία όσων έχουν έννομο συμφέρον

Η επιλογή της χρήσης της ποιοτικής μεθόδου επιλέχθηκε διότι, τα στοιχεία που συλλέχτηκαν κατά την ανάλυση των κινδύνων κρίνονται επαρκή για να σηματοδοτήσουν την ποσοτική αξιολόγηση των κινδύνων. Προσφέρει το πλεονέκτημα ότι είναι μια μέθοδος εύκολα προσβάσιμη και ενδείκνυται για τέτοιου είδους κινδύνους. Το βασικό μειονέκτημα της όμως είναι ότι, τα αποτελέσματα που εξάγονται είναι γενικευμένα.

5. Διαβάθμιση των κινδύνων

Κατόπιν εφαρμογής του πίνακα κινδύνου που αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δύναται να επιτευχθεί η αξιολόγηση κι η διαβάθμιση των κινδύνων που αφορούν στις προσφυγικές ροές για την Ελλάδα.

5.1 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στους ασυνόδευτους ανηλίκους

Οι κίνδυνοι που παράγονται, από την είσοδο των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ελλάδα, αφορούν στις απαραίδεκτες πρακτικές διαχείρισης από τα αρμόδια όργανα. Πιο συγκεκριμένα, οι λάθος εκτιμήσεις της ΕΛ.ΑΣ για την πραγματική ηλικία των ανηλίκων, είχε ως αποτέλεσμα την κράτηση των τελευταίων σε κελιά με ενήλικες. Γεγονός που επέφερε επανειλημμένες καταδίκες της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Όπως επίσης κι η έλλειψη του ελέγχου και παρακολούθησης της πορείας ενός ασυνόδευτου ανήλικου, ενδείκνυται να αποτελέσει λόγο δυσφήμισης της Ελλάδας.

Επομένως έχοντας υπόψη ότι ο αριθμός των ασυνόδευτων ανηλίκων- αιτούντες άσυλο για τα έτη 2015-2017 είναι αυξανόμενος (Γράφημα 3) και σε συνδυασμό με τη συνεχή εισροή των προσφύγων (Γράφημα 1), το ενδεχόμενο εμφάνισης του κινδύνου είναι αυξημένο. Όμως δεδομένου του ότι, γεγονότα όπως η περίπτωση του Αφγανού ανήλικου Rahimi και του Ιρακινού Mohamad (βλέπε 3.1), δεν έχουν έντονη συχνότητα επανάληψης, η πιθανότητα εμφάνισης του υπόψη κινδύνου αξιολογείται ως «μικρή πιθανότητα» (Βαθμός 2).

Ακόμη, για τη περίπτωση των δυο παραπάνω ανήλικων η Ελλάδα δυσφημίστηκε ως μια αναρμόδια κι ανασφαλή χώρα επίβλεψης και προστασίας των ανήλικων παιδιών. Το οποίο σαφώς κάνει έκδηλη την ανησυχία των θεσμών και των υπευθύνων διαχείρισης του προκύπτοντος κινδύνου να πράξουν ανάλογα, ώστε να αποφευχθεί η προσβολή του έννομου συμφέροντος τους. Κι εφόσον οι ασυνόδευτοι ανήλικοι αποτελούν μία ιδιαίτερα ευαίσθητη ομάδα, οι συνέπειες του κινδύνου είναι αρκετά σοβαρές και δεν μπορεί να προκαλέσει εφησυχασμό στη χώρας μας. Άρα η επίδραση του κινδύνου αξιολογείται ως «αρκετά επιβλαβής» (Βαθμός 3).

Συνεπώς, αφού ορίστηκε η πιθανότητα εμφάνισης του κινδύνου κι η συνέπεια αυτού, εφαρμόζοντας την εξίσωση {1} η αξιολόγηση θα είναι 6 κι θα αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.2 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην αποθεματική συγκέντρωση προσφύγων

Παρεμφερές κίνδυνος ως απότοκος της υψηλής συσσώρευσης των προσφύγων και της πολιτικής της μετεγκατάστασης, διαφαίνεται από τον αριθμό των εισερχομένων προσφύγων που υπερέχει του αριθμού των εξερχομένων στα άλλα κράτη της ΕΕ. Γεγονός που επιδεινώθηκε με το κλείσιμο της βαλκανικής οδού και των δρόμων διαφυγής των προσφύγων. Και κατόπιν μάλιστα της τελευταίας δήλωσης του κ. πρωθυπουργού (βλέπε 3.2), η μετατροπή της Ελλάδας σε μια «χοάνη» υποδοχής κι εγκλωβισμού των προσφύγων, αποβαίνει αναπόφευκτη. Το τελευταίο αποτελεί ένα φαινόμενο που υποδηλώνει ότι, σε ενδεχόμενη αποσυμφόρηση των προσφύγων, η Ελλάδα δύναται να βιώσει την επανόδο τους κι εντέλει την επαναφορά της στην προηγούμενη κατάσταση. Άρα η πιθανότητα εμφάνισης του υπόψη κινδύνου αξιολογείται ως «πιθανός» (Βαθμός 3).

Από τον εγκλωβισμό των προσφύγων και την αυξανόμενη ροή τους, έχει προκληθεί μια κόπωση των φορέων κατά τη διαδικασία υποδοχής. Με αυτό τον τρόπο, τα ΚΥΤ των νησιών του βορείου Αιγαίου παρίστανται υπερφίαλα, προκαλώντας την αγανάκτηση του ντόπιου πληθυσμού (βλέπε 3.8). Οι διαδικασίες αντιμετώπισης από τους τοπικούς φορείς και τις οργανώσεις καρκινοβατούν, δημιουργώντας έντονη την ανησυχία επιδείνωσης του προβλήματος, αν δεν βρεθεί λύση για απεμπλοκή της χώρας. Συνεπώς, η επίδραση του κινδύνου θα είναι «εξαιρετικά επιβλαβής» (Βαθμός 3). Κατ' επέκταση ο κίνδυνος αξιολογείται ως 9 κι αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.3 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην αύξηση του εθνικισμού

Επακόλουθο επίσης της έκρηξης των προσφυγικών ροών στην Ελλάδα κι ως επίπτωση των εκλογών του 2015, με την εισαγωγή στην βουλή του ακροδεξιού κόμματος της «Χρυσής Αυγής», τα εθνικιστικά φρονήματα αυξήθηκαν. Η «αντιπροσφυγική» ιδεολογία που χρησιμοποίησε το κόμμα αυτό στις εκδηλώσεις του, σε συνδυασμό με τη δυσανασχέτηση των πολιτών από τη συμφόρηση των προσφύγων, συντέλεσαν στην επιρροή πολλών ατόμων και στην τόνωση του εθνικιστικού αισθήματος (βλέπε 3.3). Έτσι παρόλο που υπήρχε ήδη ένα ξενοφοβικό κλίμα στην Ελλάδα, με την εισροή των προσφύγων, τη δυσχέρεια διαχείρισής τους λόγω των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η Ελλάδα από την οικονομική κρίση, καθώς

επίσης κι από την ίδια τη συμπεριφορά ορισμένων προσφύγων να μην τηρούν τις πολιτικές τους υποχρεώσεις ή να εμπλέκονται σε εγκληματικές πράξεις, ο εθνικισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης. Ωστόσο, από το 2015 έως σήμερα, τα γεγονότα «αντιπροσφυγικών» εκδηλώσεων είναι μεμονωμένα και τα κρούσματα εθνικισμού ελάχιστα. Υπάρχει βέβαια ένα ιστορικό προβολής εθνικιστικών ιδεών, καθόσον το κόμμα της «Χρυσής Αυγής» παραμένει στη βουλή και πολλοί έλληνες πολίτες εκφράζουν τον πατριωτισμό και το ελληνικό ιδεώδες τους στα μέσα επικοινωνίας ή κοινωνικής δικτύωσης. Προβάλλοντας έτσι, την ελάχιστη πιθανότητα αναζωπύρωσης του φαινομένου σε περίπτωση νέας ανεξέλεγκτης εισροής των προσφύγων. Συμπερασματικά, τα στοιχεία αυτά υποδεικνύουν ότι υπάρχει ένα μικρό ενδεχόμενο αύξησης του εθνικισμού κι άρα η πιθανότητα εκδήλωσης του αξιολογείται ως «μικρή πιθανότητα» (Βαθμός 2).

Από την άλλη πλευρά, σε περίπτωση αύξησης του εθνικιστικού φρονήματος, τα αποτελέσματα προμηνύονται δραματικά. Σε σημείο μάλιστα, να καθίσταται αμφίβολη η εποικοδομητική διαχείριση του φαινομένου, σε συσχέτιση με την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης. Η έξαψη των αντιδράσεων όσων αντιστέκονται στην υποδοχή των προσφύγων, θα μπορούσε να προκαλέσει το διχασμό και τις αντιδράσεις των τελευταίων. Έτσι, σε περίπτωση που το κλίμα γίνει εκρηκτικό κι εκδηλωθούν βίαιες αντιδράσεις, είναι πιθανό να δυσφημιστεί κι να χαθεί η εμπιστοσύνη της ΕΕ, χωρίς να αποκλείεται και το ενδεχόμενο καταδίκης από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Είναι προφανές λοιπόν ότι η εκδήλωση ενός τέτοιου κινδύνου θα είναι «εξαιρετικά επιβλαβής» (Βαθμός 3). Κι επομένως, ο κίνδυνος αξιολογείται ως 6 κι αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.4 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην ασφάλεια

Σε συνάφεια με την αυξημένη ροή των προσφύγων, έχει διαπιστωθεί και μια έντονη κινητικότητα των τρομοκρατών ή υποστηρικτών αυτών. Συγκεκριμένα, από στοιχεία της ΕΛ.ΑΣ και της ΕΥΠ καταγράφηκαν περιστατικά όπου πολλοί τρομοκράτες εισήλθαν στον ελληνικό χώρο και στη συνέχεια ή προωθήθηκαν στην Ευρώπη ή παρέμειναν εντός της ελληνικής περιφέρειας. Ενδεικτικά περιστατικά όπως η απόπειρα παράνομης διακίνησης οπλισμού και πυρομαχικών προς υποστήριξη τρομοκρατικών οργανώσεων στην Συρία, η προσπάθεια στρατολόγησης τρομοκρατών στην Ελλάδα μέσω του διαδικτύου, καθώς κι η οικονομική υποστήριξη τρομοκρατών από ήδη εγκατεστημένους πρόσφυγες, υποδηλώνουν το έντονο ενδιαφέρον δράσης πολλών επιτήδειων, όπως επίσης και τη συχνότητα του φαινομένου. Υποδηλώνοντας έτσι, το αυξημένο ενδεχόμενο η ασφάλεια της χώρας να προσβληθεί. Επομένως η πιθανότητα να επαναληφθούν παρόμοια περιστατικά να χαρακτηρίζεται ως «πιθανός» (Βαθμός 3).

Ακόμα, έντονο είναι το ενδιαφέρον πολλών επιτήδειων να οργανώσουν ένα κέντρο στρατολόγησης και καθοδήγησης τρομοκρατικών ομάδων στο εσωτερικό της χώρας. Εκμεταλλευόμενοι την απειρία των οργάνων του κράτους στην αντιμετώπιση τρομοκρατικών επιθέσεων (βλέπε 3.4) και με τη συνδρομή πολλών προσφύγων ως ενδιάμεσοι μεσάζοντες, ο κίνδυνος ανάπτυξης τρομοκρατικών κέντρων επιχειρήσεων είναι σημαντικός. Ένας κίνδυνος που με την έντονη δραστηριοποίηση φανατικών ισλαμιστών του Κοσσόβου και της Βοσνίας για ενδεχόμενη εκδήλωση επιθετικών ενεργειών σε γειτονικές χώρες, προκαλεί ένα στενό κλοιό γύρω από την ελληνική ασφάλεια. Ύστερα μάλιστα την πρωτοφανή δήλωση όπου η Ελλάδα είναι υποψήφια για αντίποινα από τους τρομοκράτες, οι επιπτώσεις στην ασφάλεια της χώρας θα είναι «εξαιρετικά επιβλαβής» (Βαθμός 3). Άρα ο κίνδυνος αξιολογείται ως 9 κι αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.5 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στη ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων

Η συνεχόμενη συσσώρευση πολλών προσφύγων στο περιορισμένο και ξένο για τα δεδομένα τους περιβάλλον των “hotspots”, συντέλεσε στη δημιουργία κλειστών ομάδων, με γνώμονα το κοινό θρήσκευμα. Όπως επίσης και στην αποστασιοποίηση των προσφύγων και τη δημιουργία ηγετικών προσωπικοτήτων. Φαινόμενο που υποδηλώνεται από πρόσφατα γεγονότα, όπως η ενοικίαση των υπό παράνομη κατάληψη οικημάτων αποκλειστικά σε πρόσφυγες στο κέντρο της Αθήνας κι η δημιουργία παράνομων νεκροταφείων για πρόσφυγες, με τη μεσολάβηση ενός Σύριου πρόσφυγα. Εντούτοις, παρά τις ενέργειες της Ελλάδας για ομαλή προσαρμογή κι αφομοίωση των προσφύγων, η συνεχόμενη προσπάθεια των τελευταίων για αποκοπή οποιουδήποτε δεσμού με την ελληνική κοινωνία, υποδηλώνει δείγματα συσπείρωσης. Και το ανησυχητικό είναι ότι το φαινόμενο αυτό εκδηλώνεται εκτεταμένα τις τελευταίες μέρες, με περιθώρια επανάληψης ανάλογων και στο μέλλον, αποδίδοντας το χαρακτηρισμό στο ενδεχόμενο εμφάνισης του κινδύνου ως «πιθανός» (Βαθμός 3).

Η συσπείρωση αυτή των προσφύγων είναι επίσης αποτέλεσμα της συμφόρησης τους στα νησιά, η οποία δημιούργησε τη δυσανασχέτησή τους. Δηλαδή, η απάρεσκια των συνθηκών, οδήγησε πολλούς να στραφούν κατά της ελληνικής μέριμνας, ώστε να συσπειρωθούν σε μια ομάδα με χαρακτηριστικά τον κοινό πολιτισμό ή το θρήσκευμα. Συνέπεια αυτών είναι η δημιουργία «γκέτο», με πιθανό ενδεχόμενο πολλοί από τους τωρινούς πρόσφυγες στο εκπρόθεσμο ή μακροπρόθεσμο μέλλον να στραφούν εχθρικά κατά της κοινωνίας στην οποία ανατράφηκαν. Έτσι οι συνέπειες της επέκτασης του φαινομένου είναι «εξαιρετικά επιβλαβής» (Βαθμός 3) και συνεπώς ο κίνδυνος αξιολογείται ως 9 κι αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.6 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην αύξηση της ανεργίας

Πολλοί πρόσφυγες στην προσπάθεια να ενεργοποιηθούν στην ελληνική αγορά εργασίας, προσφέρουν υπηρεσίες με χαμηλό μεροκάματο. Στο κλίμα της ανάκαμψης από την οικονομική κρίση που διανύει η Ελλάδα, η εργασία σε προσιτή τιμή αποτέλεσε μια συμφέρουσα λύση, ώστε τα φθηνά εργατικά χέρια των προσφύγων να προτιμηθούν από την ελληνική κοινωνία έναντι του ντόπιου πληθυσμού, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η έλλειψη κατάρτισης των πρώτων. Η αντιμετώπιση αυτή όμως, έχει αντίκτυπο στη μείωση των μισθών και στην αύξηση της ανεργίας του ντόπιου πληθυσμού. Η οποία ανεργία, παρόλο που έχει μειωθεί στη Ελλάδα, διατηρεί ακόμα ένα υψηλό ποσοστό στις αποδοτικές ηλικιακές ομάδες (από 15 έως 24 ετών). Οπότε, το ενδεχόμενο για ανάκαμψη της ανεργίας, ως απόρροια του ρυθμού εισερχόμενων προσφύγων, του ενδιαφέροντός τους στην αγορά εργασίας και της προτίμησης πολλών εργοδοτών για την απορρόφησή τους, χαρακτηρίζεται ως «μικρή πιθανότητα» (Βαθμός 2).

Όπως αναφέρθηκε στη προηγούμενη παράγραφο, είναι έκδηλο το ενδιαφέρον ελλήνων εργοδοτών για στελέχωση των εργασιών από πρόσφυγες παρά από Έλληνες, όπως στην περίπτωση των γραφείων ευρέσεως εργασίας, που προσλαμβάνουν πρόσφυγες με μικρούς μισθούς, ανεξάρτητα της ποιότητας εργασίας που προσφέρουν. Η περίπτωση περιθωριοποίησης επομένως, ορισμένων ελλήνων ανέργων είναι ενδεχόμενη κι αναδυόμενη. Αντιθέτως, παρά τα στατιστικά δεδομένα των τελευταίων μηνών, που το επίπεδο της ανεργίας παρουσιάζει μια σταδιακή ελάττωση, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο ανάκαμψης της (Γράφημα 6). Διότι, όπως φαίνεται για τους μήνες Ιανουάριο (2018M01) και Φεβρουάριο 2018 (2018M02) το ποσοστό της ανεργίας αυξάνεται, για να μειωθεί στη συνέχεια. Υπάρχει λοιπόν ένα ποσοστό ανησυχίας για πιθανή αύξηση της ανεργίας, με την επίδραση της να είναι «επιβλαβής» (Βαθμός 2). Έτσι ο κίνδυνος αξιολογείται ως 4 κι αποτελεί ένα μέσο κίνδυνο.

5.7 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην επιβάρυνση της οικονομίας

Πέραν της πιθανής αύξησης της ανεργίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την οικονομία της χώρας έχει η επικουρική επιδότηση της Ελλάδας από την ΕΕ για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης. Η επιδότηση αυτή σαφώς αποτελεί ικανοποιητικό βοήθημα για την επίλυση των άμεσων οικονομικών απαιτήσεων, στην πράξη όμως η καθυστερημένη χρηματοδότηση της, ένεκα εξωτερικών παραγόντων που πολλές φορές δεν μπορούν να προβλεφθούν (βλέπε 3.7), δημιούργησαν την εντύπωση μιας ασαφούς οικονομικής ενίσχυσης. Υφίσταται επομένως η πιθανότητα, ορισμένοι

εξωτερικοί παράγοντες να συμβάλουν στην πιθανή απομείωση του κινδύνου. Απόρροια αυτού, ο βαθμός της πιθανότητας εμφάνισης του κινδύνου χαρακτηρίζεται ως «μικρή πιθανότητα» (Βαθμός 2).

Ακόμα, η οικονομική αυτή ενίσχυση από την ΕΕ μπορεί να συνίσταται ως στήριγμα για την επιτυχή διαχείριση της προσφυγική κρίσης, πλην όμως τα κονδύλια αυτά παρά τις εκτιμήσεις των αναγκών και τη διατίμηση του κρατικού προϋπολογισμού της Ελλάδας, στην πραγματικότητα υπολείπονται των απαιτούμενων. Οπότε με τη συνέχιση της εισόδου των προσφύγων, ενέχει κι ο κίνδυνος επιβάρυνσης της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Προκαλείτε κατά συνέπεια, σημαντική ανησυχία για την οικονομία της Ελλάδας, με τις επιπτώσεις να χαρακτηρίζονται ως «εξαιρετικά επιβλαβής» (Βαθμός 3). Συνεπώς, ο κίνδυνος αξιολογείται ως 6 κι αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.8 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στο πλήγμα του τουρισμού

Επόμενος κίνδυνος, που λόγω της ροής των προσφύγων είναι ικανός να επιβαρύνει την οικονομία της Ελλάδας, αποτελεί η απόρροια των συνεπειών της μείωσης του τουρισμού. Ειδικότερα, η υπέρογκη συγκέντρωση των προσφύγων στα “hotspots”, σε αντιδιαστολή με τους περιορισμένους χώρους αυτών, προκάλεσαν ένα ασφυκτικό περιβάλλον. Ειδικά στα νησιά του βορειοανατολικού αιγαίου, η εικόνα που αντικρίζει ένας τουρίστας, μπορεί να αποτελέσει αποτρεπτικό στοιχείο προσέλκυσης. Όπως επίσης, οι αυξημένες ροές εισόδου των προσφύγων σε αυτά, έκαναν αναγκαία τη μετατόπιση του βάρους από τον τουρισμό στη διαχείριση του προβλήματος. Επομένως, το φαινόμενο αυτό αποτελεί μια κατάσταση με δυνατότητα επανάληψης στο εγγύς μέλλον και χαρακτηρίζεται ως «πιθανός» (Βαθμός 3).

Συνεπώς, το πλήγμα που δέχονται τα νησιά είναι αρκετά ισχυρός κι οι οικονομικές επιπτώσεις που προκύπτουν εξίσου σημαντικές, καθόσον ο ρυθμός προσέγγισης των τουριστών μειώνεται ή ακόμη ο κύκλος εργασίας των τουριστικών καταλυμάτων ή ξενοδοχείων μειώνεται από την ελάττωση των κατά κεφαλή διανυκτερεύσεων των τουριστών. Επιπλέον η δυσφήμιση που προκάλεσαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτέλεσε μια ανήκεστη κατάσταση για τον τουρισμό της χώρας, δημιουργώντας την εντύπωση ανυπαρξίας συντονισμού. Κι αν ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδα, τότε οι επιπτώσεις της μείωσης του τουρισμού χαρακτηρίζονται «εξαιρετικά επιβλαβής» (Βαθμός 3). Ο κίνδυνος λοιπόν να πληγεί ο τουρισμός της χώρας αξιολογείται ως 9 κι αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.9 Αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στις επιπτώσεις των κανόνων υγιεινής

Από τον συνωστισμό των προσφύγων στους κλειστούς χώρους των “hotspots”, αυξάνονται κι οι πιθανότητες μετάδοσης πολλών ασθενειών. Κατάσταση που δύναται να επιδεινωθεί, σε περίπτωση που οι εισερχόμενοι πρόσφυγες μεταφέρουν μεταδοτική νόσο. Όπως αποδείχτηκε κατά τις πρώτες ιατρικές εξετάσεις κατά την υποδοχή των προσφύγων στα ΚΥΤ, αρκετοί βρέθηκαν με σοβαρές μεταδοτικές ασθένειες. Αν και τέτοιου είδους περιστατικά παρακολουθούνται από τους αρμόδιους γιατρούς των ΚΥΤ, η συνεχόμενη είσοδος νέων προσφύγων ανανεώνει τα ενδεχόμενα εμφάνισης του προβλήματος. Μάλιστα οι υπεύθυνοι οργανισμοί για τη διαβίωση των προσφύγων, δε δίστασαν να χαρακτηρίσουν τις συνθήκες που επικρατούσαν το 2017, ως ζοφερές και την όλη κατάσταση ως εκτάκτου ανάγκης (βλέπε 3.9). Υπάρχει δηλαδή ένα ιστορικό παρόμοιων καταστάσεων κι επομένως το ενδεχόμενο επανάληψης αυτού να είναι «πιθανός» (Βαθμός 3).

Εντούτοις, είναι αίσιο το γεγονός, του ότι υπάρχει μεγάλη κινητοποίηση κι ευαισθησία από τους αρμόδιους υγειονομικούς φορείς για τον έλεγχο και τη βελτίωση της κατάστασης. Όμως ένεκα της υψηλής συγκέντρωσης πολλών ατόμων σε κλειστούς χώρους, ο έλεγχος μπορεί να ενδώσει σε αποτυχία εξέτασης του συνόλου. Λόγου χάρη, είναι δυνατό να υπάρξουν περιπτώσεις που στις εξετάσεις ενός πλήθους προσφύγων να διαφύγει κάποιος της προσοχής και να μην εξεταστεί ή ακόμη να εμφανίσει συμπτώματα που να μην τα δηλώσει ο ίδιος. Έτσι αν συνυπολογιστεί κι ο αριθμός του ελληνικού επικουρικού προσωπικού που συναναστρέφεται με τους πρόσφυγες στα ΚΥΤ, σε περίπτωση που η κατάσταση επιδεινωθεί από την αύξηση μεταδιδόμενων νοσημάτων στο χώρο αυτό, οι επιπτώσεις θα είναι ανησυχητικές. Συνεπώς, πρόκειται για μια επίδραση «εξαιρετικά επιβλαβής» (Βαθμός 3). Ο κίνδυνος επομένως, για σοβαρές επιπτώσεις στους κανόνες υγιεινής αξιολογείται ως 9 κι αποτελεί έναν υψηλό κίνδυνο.

5.10 Κατανομή των διαβαθμισμένων κινδύνων

Εν κατακλείδι, με την ολοκλήρωση της αξιολόγησης των παραπάνω κινδύνων, επιτυγχάνεται η κατανομή τους σύμφωνα με τη βαθμολογία που τους αποδόθηκε. Συγκριμένα, για κάθε κίνδυνο αντιστοιχήθηκε μια συγκεκριμένη βαθμολογία και πήρε τον κατάλληλο χαρακτηρισμό που του απέφερε την τελική αξιολόγηση. Συνεπώς, για τη διαβάθμιση των κινδύνων θα χρησιμοποιηθεί η χρωματική κλίμακα του πίνακα κινδύνων (Πίνακας 1), ώστε να αποδοθεί ευκρινέστερα η απεικόνιση τους. Ως επακόλουθο λοιπόν της παραπάνω αξιολόγησης των κινδύνων, προκύπτει η διαβάθμιση τους όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. Διαβάθμιση των κινδύνων

Περιγραφή Κινδύνου	Πιθανότητα	Επίδραση	Αξιολόγηση κινδύνου (με βαθμολογία)
Αποθεματική συγκέντρωση προσφύγων	3	3	Υψηλός κίνδυνος (9)
Ασφάλεια	3	3	Υψηλός κίνδυνος (9)
Ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων	3	3	Υψηλός κίνδυνος (9)
Πλήγμα στον τουρισμό	3	3	Υψηλός κίνδυνος (9)
Επιπτώσεις στους κανόνες υγιεινής	3	3	Υψηλός κίνδυνος (9)
Ανημετώπιση ασυνόδευτων ανηλίκων	2	3	Υψηλός κίνδυνος (6)
Αύξηση του εθνικισμού	2	3	Υψηλός κίνδυνος (6)
Επιβάρυνση της οικονομίας	2	3	Υψηλός κίνδυνος (6)
Αύξηση της ανεργίας	2	2	Μέσος κίνδυνος (4)

Στη συνέχεια με την αναγωγή των κινδύνων και την αξιολόγησή τους, προκύπτει ο πίνακας των κινδύνων όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 5:

Πίνακας 5. Πίνακας κινδύνων κατόπιν διαβάθμισής τους

ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ (Ενδεχόμενο – Συχνότητα)	ΠΙΘΑΝΟΣ (3)			<ul style="list-style-type: none"> • Αποθεματική συγκέντρωση προσφύγων • Ασφάλεια • Ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων • Πλήγμα στον τουρισμό • Επιπτώσεις στους κανόνες υγιεινής
	ΜΙΚΡΗ ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ (2)		Αύξηση της ανεργίας	<ul style="list-style-type: none"> • Ανημετώπηση ασυνόδευτων ανηλίκων • Αύξηση του εθνικισμού • Επibάρυνση της οικονομίας
	ΑΠΙΘΑΝΟΣ (1)			
		ΕΛΑΦΡΑ ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ (1)	ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ (2)	ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ (3)
	Ε ΠΙΔΡΑΣΗ (Συνέπεια - Ένταση)			

6. Ανάλυση αποτελεσμάτων

Αναπόφευκτα, ως απόρροια της ανάλυσης και διαβάθμισης των κινδύνων που προκύπτουν από τις προσφυγικές ροές, διαπιστώνεται ότι το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα σήμερα, είναι ο υπέρογκος αριθμός των εγκλωβισμένων προσφύγων (*DW, 2018a*). Από τον εγκλωβισμό αυτόν κι ως αποτέλεσμα της κλειστής βαλκανικής οδού, η διαφυγή των προσφύγων σε άλλες χώρες της ΕΕ είναι αδύνατη, προκαλώντας έναν ασφυκτικό κλοιό στη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης. Συγκριμένα, οι αρμόδιοι θεσμοί και τα όργανα διαχείρισης της κρίσης, βρίσκονται σε συνεχή εγρήγορση. Για το λόγο αυτό, ο κίνδυνος αυτός βρίσκεται πρώτος στη διαβάθμιση της παρούσας μελέτης, όχι μόνο επειδή έχει αξιολογηθεί με την μεγαλύτερη βαθμολογία, αλλά κι επειδή αποτελεί καταλυτικό παράγοντα που επηρεάζει ενεργά τη δυναμική των υπόλοιπων κινδύνων. Κι έτσι η μεγέθυνση του κινδύνου αυτού, επαγωγικά προκαλεί την εμπλοκή του μηχανισμού διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης.

Επίσης, η ανάλυση των κινδύνων επισήμανε τη δραστηριοποίηση τρομοκρατών εντός της Ελληνικής περιφέρειας, με το ενδεχόμενο να αποβεί επιζήμια στην ασφάλεια της χώρας (*DW, 2018b*). Πιο συγκεκριμένα, από μεμονωμένα περιστατικά τρομοκρατικών επιθέσεων στην Ευρώπη, όπως στη Γαλλία, αποκαλύφθηκε ότι οι τρομοκράτες είχαν διέλθει από την Ελλάδα και καταγραφεί ως πρόσφυγες. Μεγάλη ανησυχία επίσης προκαλούν οι δηλώσεις τρομοκρατών των γειτόνων βαλκανικών χώρων για επικείμενη επίθεση κι η πρωτοφανής έως τώρα στοχοποίηση της Ελλάδας ως εχθρό του ισλαμικού κράτους. Όλα αυτά συνδράμουν αρνητικά στην εξασφάλιση μια ασφαλούς χώρας από προκλήσεις και κινδύνους. Κι η επικινδυνότητα του γεγονότος αυτού επιδεινώνεται από την οικονομική υποστήριξη και την παροχή προστασίας από ορισμένους των υπαρχόντων στην Ελλάδα προσφύγων. Η εξασφάλιση του κινδύνου αυτού μπορεί εν μέρει να υποστηρίζεται από τα όργανα ασφαλείας της χώρας, όμως με το ρυθμό των συνεχόμενων προσφυγικών ροών και την ανανέωση του πληθυσμού τους, αναπόφευκτα η ασφάλεια της χώρας αμφιταλαντεύεται.

Εκτός από τον κίνδυνο για τρομοκρατική ενέργεια στη Ελλάδα, η ασφάλεια της χώρας επηρεάζεται κι από την ενδεχόμενη ριζοσπαστικοποίηση των προσφύγων (*RAN, 2017, σ 2*). Επιστημονικά, η δημιουργία της ριζοσπαστικοποίησης μπορεί να επεξηγηθεί από τον ορισμό της κοινωνικής αντίδρασης και του συναινετικού πρότυπου της κοινωνίας, όπου η συνοχή κι η τάξη αποτελούν τη βάση για την καθολική συναίνεση των μελών μια κοινωνίας. Σύμφωνα λοιπόν με την κοινωνιολογική θεωρία,

το πρότυπο αυτό αποτελεί την ουσία για αξιόποινες πράξεις (Δασκαλάκης, 1985, σσ 33–34). Στη συγκεκριμένη περίπτωση τα βασικά χαρακτηριστικά που συνάδουν στη συνοχή των προσφύγων και στη δημιουργία μικρών κοινωνικών ομάδων, είναι η κοινή καταγωγή κι η θρησκεία. Έτσι το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τα ανάμικτα συναισθήματα για τους Έλληνες, εξαιτίας των δυσμενών συνθηκών διαβίωσης στα “hotspots”, δημιουργεί ένα κλίμα που ευνοεί την ανάπτυξη του ισλαμικού φονταμενταλισμού. Κι ως επακόλουθο, σταδιακά τα παραπάνω να οδηγήσουν στη δημιουργία εχθρικών βλέψεων προς την ελληνική κοινωνία και την αποκοπή από κάθε ελληνικό στοιχείο. Υπό αυτές τις συνθήκες, το φαινόμενο επιδεινώνεται με τις επαφές πολλών προσφύγων μεταξύ τους ή με πρόσφυγες αμφισβητούμενης νομικής υπόστασης κι από το σχηματισμό ηγετικών προσωπικοτήτων σημαντικής επιρροής. Έτσι λοιπόν, η βαθμιαία αποκοπή κι η διαφοροποίηση των προσφύγων από την ελληνική κοινότητα, είναι δυνατό να προωθήσει την ισχυρή αντίδραση τους κατά της Ελλάδας.

Στη συνέχεια, απότοκος της συσσώρευσης των προσφύγων κυρίως στα νησιά, αποτελεί το πλήγμα στον τουρισμό (Αρβανίτης, 2018). Συγκριμένα, ο τουρισμός αποτρέπεται από τη συνεχόμενη προβολή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης των δυσβάσταχτων συνθηκών διαβίωσης στα ΚΥΤ και των δυσάρεστων εικόνων από τις αποτυχημένες προσπάθειες προσφύγων να προσεγγίσουν με επιτυχία τις ελληνικές ακτές. Προπαντός, χάνεται η εμπιστοσύνη των τουριστών να διαμείνουν κοντά σε κέντρα φιλοξενίας προσφύγων ή φοβούνται ακόμη τη μετάδοση κάποιας ασθένειας. Πέρα από αυτά, συντελείτε η πρόκληση ενός αρνητικού κλίματος και δυσφήμισης των τουριστικών προορισμών. Με απώτερο αποτέλεσμα, τη μείωση του τουρισμού, που ως βασικό θεμέλιο της οικονομίας μπορεί να αποβεί ζημιογόνα για τη χώρα.

Κατά ανάλογο τρόπο με το τουρισμό, η αποπληξία των προσφύγων αποτελεί κίνδυνο μετάδοσης ασθενειών (Verde, 2017, σ 35). Από τους νεοεισελθόντες πρόσφυγες στην Ελλάδα, διαπιστώθηκε ότι αρκετοί ήταν φορείς σοβαρών μεταδοτικών ασθενειών. Για τις οποίες, παρόλο που πάρθηκαν προληπτικά μέτρα, οι βεβιασμένες ενέργειες για να εξεταστεί άμεσα ένας μεγάλος όγκος προσφύγων, σε συνδυασμό με τη συνεχόμενη εισροή τους, ήταν αρκετό για να υπάρξουν ενδεχόμενα αρκετοί να αποφύγουν την εξέταση ή άλλοι να αποκρύψουν ότι είναι φορείς μεταδοτικών ασθενειών για λόγους προσωπικής δεοντολογίας. Προσφέροντας επομένως, πρόσφορο έδαφος για επιδείνωση της κατάστασης ή για μετάδοση νόσου, όχι μόνο στους διαμένοντες των ΚΥΤ, αλλά και στα μέλη των ελλήνων εθελοντών ή του προσωπικού που απασχολείτε για την φροντίδα των προσφύγων.

Ακόμη, σημαντικό θέμα που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής κι ευαισθησίας, είναι η διαχείριση των ασυνόδευτων ανηλίκων (Social Policy. gr, 2018). Τα ανήλικα άτομα αποτελούν από τη φύση τους μια ευάλωτη ομάδα. Γεγονός που στο παρελθόν, εξαιτίας των σοβαρών ελλείψεων στις διαδικασίες εντοπισμού και παραπομπής τους, έχει οδηγήσει σε κατακριτέες πρακτικές, που καταδικάστηκαν από την Ευρώπη.

Απεναντίας, η ελληνική κοινωνία παρόλο την οικονομική κρίση που μαστίζει όλη τη χώρα, κάνει αξιόλογες προσπάθειες για τη συμπαράσταση κι αλληλεγγύη προς τους ανηλίκους. Αλλά, από τη στιγμή που δε δύναται να αντιμετωπιστεί επαρκώς το οξυμένο πρόβλημα των προσφυγικών ροών, στις οποίες πάντα θα συμπεριλαμβάνονται κι ασυνόδευτοι ανήλικες, οι πιθανότητες να επαναληφθούν λάθος χειρισμοί είναι αυξημένες, οι οποίες και θα προκαλέσουν την κατακραυγή της ευρωπαϊκής κοινότητας.

Ένας επόμενος κίνδυνος που αναδύθηκε μέσα στην ελληνική κοινωνία από την απροσδόκητη είσοδο των προσφύγων, ήταν η διόγκωση της ξενοφοβίας (*Kalantzakos, 2017, σ 16*). Λόγω της δυσανασχέτησης του ντόπιου πληθυσμού και της ανεπάρκειας μιας αποδοτικής διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης, οδήγησε αρκετούς να στρέψουν τις ελπίδες τους στη ψήφιση του ακροδεξιού κόμματος της «Χρυσής Αυγής». Το κόμμα αυτό με τις «αντιπροσφυγικές» δραστηριότητες του, συντέλεσε στην εξύψωση του πατριωτικού φρονήματος και στην ανάπτυξη ενός κλίματος μισαλλοδοξίας κατά των προσφύγων. Βέβαια, στην αύξηση της ξενοφοβίας και της καρατόμησης του προσφυγικού στοιχείου, συντέλεσαν κι ίδιοι οι πρόσφυγες που με τις συναναστροφές τους με αθέμιτα άτομα, προκάλεσαν την βδελυγμία του ντόπιου πληθυσμού προς κάθε αλλοδαπό στοιχείο. Πολλοί ένοιωσαν ότι θίγεται η ελληνική γενναιοδωρία, διότι παρόλο που τους υποδέχτηκαν με δεκτικότητα και σύμπνοια, δεν τυγχάνουν ένα σεβασμό αντάξιο της προσφοράς τους. Επιπρόσθετα, εφαρμόζοντας το νόμο της φύσης ότι, όπου υπάρχει δράση υπάρχει κι αντίδραση, το ενδεχόμενο από τη δράση του ντόπιου πληθυσμού κατά των φιλοξενούμενων προσφύγων να προκληθεί η αντίδρασή των δεύτερων, μπορεί να εξωθήσει ένα κλίμα εκρηκτικό. Και τότε είναι αμφίβολο αν η δημιουργησθείσα κατάσταση θα είναι διαχειρίσιμη.

Η διαχείριση της προσφυγικής κρίσης από την άλλη μεριά, ευνοήθηκε αρκετά από την οικονομική ενίσχυση της ΕΕ. Μολοταύτα, με το κλείσιμο της βαλκανικής οδού και τη συμφόρηση των προσφύγων, οι ανάγκες αυξήθηκαν. Με σημαντικό αποτέλεσμα τα εκτιμώμενα κονδύλια του κρατικού προϋπολογισμού για την αντιμετώπιση των προσφυγικών ροών, να μην επαρκούν πλήρως (*European Commission, 2018a, σ 1*). Αναπόφευκτα, αν δεν αποδοθεί εγκαίρως μια επαρκή χρηματοδότηση από την ΕΕ, η Ελλάδα δύναται να βρίσκεται αντιμέτωπη με έναν επικείμενο κίνδυνο ζημιάς στη χρηματοπιστωτική της αγορά.

Συναφές κίνδυνος για την οικονομία της χώρας, ως δυσμενή έκβαση της προσφυγικής κρίσης, αποτελεί η αύξηση της ανεργίας. Ειδικότερα, στη διαδικασία ένταξης στην ελληνική αγορά εργασίας, οι πρόσφυγες προσφέρουν τις υπηρεσίες τους με φθηνά μεροκάματα, παρόλο την έλλειψη γνώσεων τους. Συνέπεια αυτού, να παράγετε ένα αμφιβόλου ποιότητας έργο, με χαμηλό μισθό. Γεγονός που για τον εργοδότη να είναι ελκυστικό και προσοδοφόρο, αλλά για τον ντόπιο πληθυσμό να αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα ανεύρεσης εργασίας. Βαθμιαία τότε, προκαλείτε μείωση των μισθών κι αύξηση της ανεργίας του ντόπιου πληθυσμού (*European Commission, 2017, σ 25*).

Απεναντίας, αποτελεί ευοίωνο ότι η ανεργία στην Ελλάδα έχει μειωθεί αισθητά, αλλά αποτελεί ανησυχητικό ότι το επίπεδο είναι ακόμα αυξημένο. Και με την αβεβαιότητα για την τύχη των εγκατεστημένων προσφύγων στην Ελλάδα κι από το ρευστό επίπεδο που διακυμαίνεται ο μισθός λόγω των φθηνών εργατικών χεριών των τελευταίων, υπάρχουν αμφιβολίες αν η στάθμη της ανεργίας θα διατηρηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό ή αν θα υπάρξουν επιπλοκές.

Συμπερασματικά, αναμφίβολα η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας, οι οικονομικές ανισότητες στο εσωτερικό της, οι πολιτικές συγκρούσεις στην περιοχή της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής κι οι πιέσεις της ΕΕ για αυστηρή μεταναστευτική πολιτική, ανάγκασαν την Ελλάδα να διαχειριστεί την προσφυγική κρίση υπό πίεση. Με συνέπεια, να επικρατήσει μια σύγχυση κι ένας αποπροσανατολισμός στην επίλυση του προβλήματος. Η ελληνική κοινωνία, καταπονημένη ήδη από την κρίση, αναγκάστηκε να επιδείξει μια συγκαταβατική ανοχή στο βάρος που επιφορτίστηκε. Το επιχείρημα αυτό όμως δεν ωφελεί. Όσο δεν αναιρείτε η παραδοχή ότι η προσφυγική κρίση, σημαίνει επιβάρυνση των κοινωνικών παροχών εις βάρος των ελλήνων πολιτών, θα παραμένει δύσκολο εγχείρημα η αντιμετώπιση των υπαρχόντων προσφύγων. Η Ελλάδα θα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι θα παρέχει για μεγάλο χρονικό διάστημα φιλοξενία στους πρόσφυγες, με βασική προϋπόθεση να μην προσβάλετε η εικόνα της στο διεθνές προσκήνιο. Το κύμα αλληλεγγύης κι ανθρωπιάς που εκδήλωσαν οι έλληνες, με την πρωτοβουλία τους να συνδράμουν στην αντιμετώπιση της κρίσης, προβάλλοντας το φιλόξενο ιδεώδες, αποτελεί και το πολυτιμότερο περιουσιακό στοιχείο της χώρας μας.

7. Συμπεράσματα

Στη παρούσα μελέτη, από την αξιολόγηση και τη διαβάθμιση των κινδύνων που σχετίζονται με τις προσφυγικές ροές, έγινε εμφανές ότι η συνεχόμενη ροή των προσφύγων και τα προβλήματα που συνεπάγονται από τη μετεγκατάστασή τους, αποτελούν τους καταλυτικούς παράγοντες δημιουργίας επιπλέον κινδύνων. Πρόσθετα, από την ανάλυση των επιμέρους κινδύνων και την αξιολόγηση τους, επιμελήθηκε ένας πίνακας κινδύνων, όπου ακολουθώντας μια συγκεκριμένη βαθμολογική κλίμακα για το ενδεχόμενο εμφάνισης και τις επιπτώσεις τους, υλοποιήθηκε η αξιολόγηση κι αποτυπώθηκε η διαβάθμιση τους.

Μέσα από τη διαβάθμιση αυτών, ο κίνδυνος που ξεχώρισε αισθητά, ήταν η αποθεματική συγκέντρωση των προσφύγων στο εσωτερικό της χώρας. Επισημάνθηκε μάλιστα η αξία του, ως βαρυσήμαντη κι επιζήμια, όσον αφορά την αρνητική επιρροή στους υπόλοιπους κινδύνους.

Υπό αυτές τις συνθήκες, από τη συμφόρηση των προσφύγων στο εσωτερικό της Ελλάδας, εγκλωβίζονται και μεμονωμένοι τρομοκράτες. Οι οποίοι πολλές φορές ενθαρρύνονται από την οικονομική βοήθεια ή άλλη υποστήριξη των ήδη εγκατεστημένων προσφύγων. Προμηνύοντας έναν κίνδυνο με σοβαρό αντίκτυπο στην ασφάλεια της Ελλάδας, που ξεκινάει από το εσωτερικό της.

Υπό το πρίσμα των παράτυπων ενεργειών από τους πρόσφυγες, εξετάστηκε ακόμα κι ο κίνδυνος της ριζοσπαστικοποίησης τους. Δηλαδή κατά τη διαδικασία αφομοίωσης στην ελληνική κοινωνία, ξεχωρίζουν άτομα μέσα από το σύνολο, που καθοδηγούν τα θέλγητρα κι αναθερμαίνουν τα αρνητικά συναισθήματα προς το ελληνικό στοιχείο. Η συνέπεια αυτού του φαινομένου, σε συνάφεια με την ύπαρξη συναισθημάτων αντιπάθειας προς την ελληνική κοινωνία, που σταδιακά δύναται να μεταλαμπαδεύονται στις επόμενες γενιές προσφύγων, προκαλεί έναν κίνδυνο σοβαρό για την κοινωνία της χώρας.

Ακόμη, με τη δυσάρεστη αποτύπωση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης του αποπνικτικού συνωστισμού των προσφύγων στα νησιά, συντελέστηκε η μείωση του τουρισμού κι η δυσφήμιση των περιοχών αυτών. Κι εφόσον η Ελλάδα στηρίζει σθεναρά την οικονομία της στον τουρισμό, είναι αναπόφευκτα και χαλεπά τα αποτελέσματα του φαινομένου.

Πέρα από τη ζημιά στο τουρισμό, η αποπληξία των προσφύγων στα ΚΥΤ των νησιών, έχει σοβαρές συνέπειες και στη μετάδοση σοβαρών ασθενειών. Ο μεγάλος συνωστισμός κι η συνεχής συναναστροφή των φορέων μεταδοτικών ασθενειών με άλλα άτομα, επαυξάνουν τις πιθανότητες μετάδοσης τους.

Σοβαρό ακόμα θέμα για το οποίο η Ελλάδα διατρέχει τον κίνδυνο να εκτεθεί στην Ευρώπη, αποτελεί η περίπτωση χειρισμού των ασυνόδευτων ανηλίκων. Μάλιστα, παρόλο που στο παρελθόν για το θέμα αυτό η Ελλάδα είχε καταδικαστεί, ακόμη δεν έχει διευθετηθεί πλήρως το ζήτημα της επιτροπείας των ανηλίκων. Που συνεπάγεται ότι, με τη συνεχόμενη ροή των προσφύγων πολλαπλασιάζεται κι η διακινδύνευση εκδήλωσης παρόμοιων περιστατικών.

Η συνεχόμενη επίσης ροή προσφύγων κι η αναγκαστική εγκατάσταση τους σε χώρους που υπερβαίνουν των δυνατοτήτων του ντόπιου πληθυσμού, προκάλεσαν τη δυσανασχέτηση και την αύξηση του πατριωτικού συναισθήματος των τελευταίων. Το οποίο είναι ικανό να προκαλέσει τη δυσμενή αντίδραση των προσφύγων, εξάπτοντας ένα εκρηκτικό κλίμα.

Στη συνέχεια η μελέτη σύστηνε, την οικονομική επιβάρυνση της Ελλάδας, με τα υπολειπόμενα κονδύλια της ΕΕ και την ελάχιστη διάθεση πίστωσης στα αρμόδια υπουργεία. Και σε συνδυασμό με το ότι η Ελλάδα βρίσκεται στη διαδικασία οικονομικής ανάκαμψης, είναι ορατή η αδυναμία της να ανταπεξέλθει στη τόσο απαιτητική διαχείριση της προσφυγικής κρίσης.

Τέλος, αναλύθηκε, πως η χρησιμοποίηση των φθηνών προσφυγικών εργατικών χεριών από τους έλληνες εργοδότες, αποτελεί οικονομικά επιζήμιος παράγοντας στη χώρα μας, από τη μείωση των μισθών και την ενδεχόμενη αύξηση της ανεργίας.

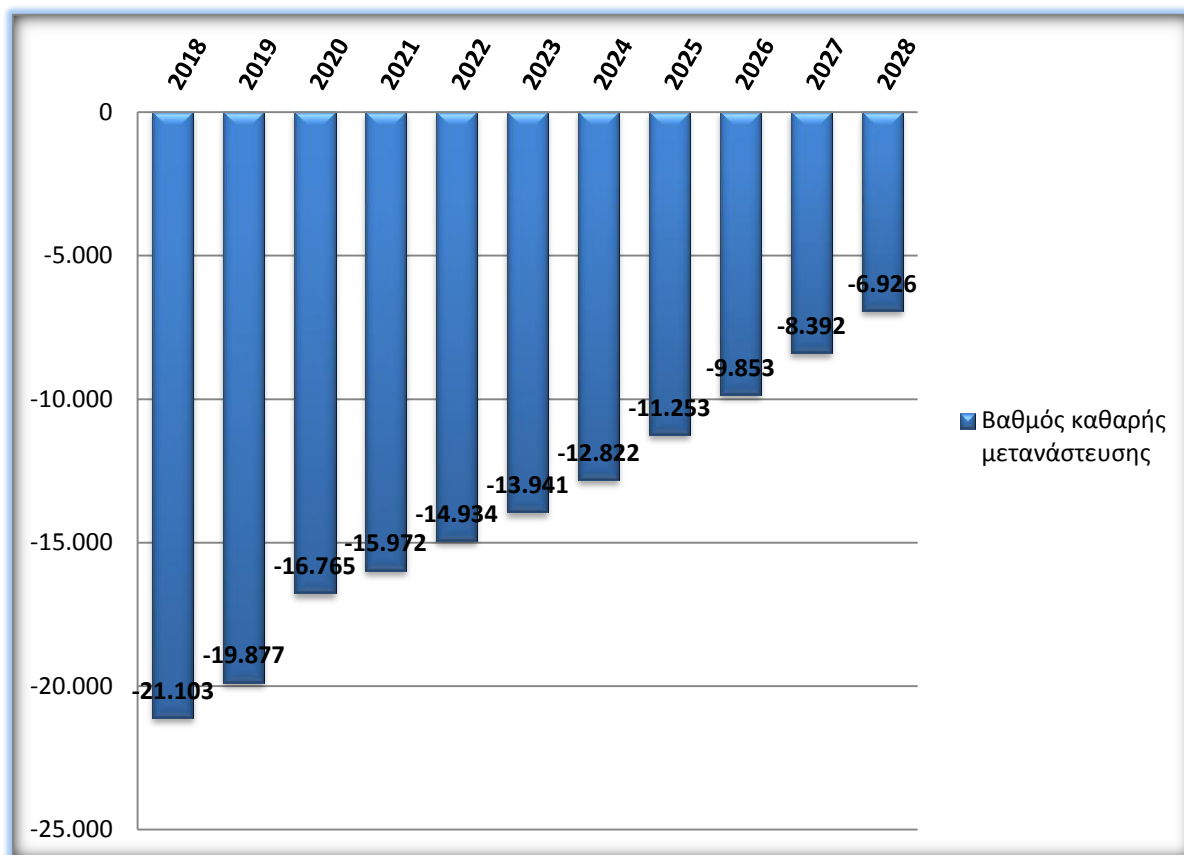
Η παρούσα μελέτη, εξαιτίας της δυναμικότητας του προβλήματος, βασίστηκε σε αρκετές πηγές από τον εφήμερο ή ψηφιακό τύπο, με κριτήριο την εγκυρότητα κι ουδετερότητα τους. Μάλιστα καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε ορισμένα γεγονότα να είναι όσο το δυνατόν επίκαιρα, αντλώντας όσο το δυνατόν πρόσκαιρες πληροφορίες για την ανάπτυξη της μεθοδολογίας.

Ακόμη, ως συνέπεια της εξελισσόμενη και ρευστής κατάσταση των προσφυγικών ροών, η παρούσα μελέτη ασχολήθηκε κι εκτίμησε τους βασικότερους κινδύνους στην παρούσα μορφή τους. Όστε να υποστηρίξει επαρκώς τη διαβάθμιση τους και να συντηρήσει επίκαιρα τα αποτελέσματα της.

Εκτός αυτών, τα στοιχεία που εξάχθηκαν στην αξιολόγηση των κινδύνων, βασίστηκαν στην ποιοτική μέθοδο, γεγονός που μειώνει την ακρίβεια των αποτελεσμάτων. Παρότι η διαβάθμιση των κινδύνων ενδείκνυται να καλυφθούν με τη βοήθεια ποιοτικών μοντέλων ανάλυσης κινδύνων, στους πιο σύνθετους κινδύνους η ακρίβεια τους μειώνεται αισθητά. Επίσης είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι, η αποτίμηση της

πιθανότητα εμφάνισης του κινδύνου και των επιπτώσεων του, υπόκεινται στη προσωπική αντίληψη κι υποκειμενικότητα του χειριστή του θέματος.

Συμπερασματικά, μέσα σε ένα περιβάλλον γεωπολιτικής ρευστότητας, η εισροή των προσφύγων στην Ελλάδα είναι δεδομένο ότι θα είναι συνεχής. Συγκριμένα, σύμφωνα με το δείκτη του ύψους της καθαρής μετανάστευσης, δηλαδή της διαφοράς μεταξύ του αριθμού των ατόμων που εισέρχονται κι εξέρχονται από μια χώρα κατά τη διάρκεια του έτους ανά 1.000 άτομα, στα επόμενα δέκα έτη (από το 2018 έως 2028) το ύψος της καθαρής μετανάστευσης στην Ελλάδα ακολουθεί μια ανοδική ροή (Γράφημα 11).

Γράφημα 11. Πρόβλεψη της καθαρής μετανάστευσης για τα έτη 2018-2028 [Βασισμένο στο: (EUROSTAT, 2018α)]

Δηλαδή, το 2018 ο αριθμός της καθαρής μετανάστευσης ανέρχεται σε 21.103 με αρνητικό πρόσημο και το 2028 καταλήγει σε 6.926 με αρνητικό πρόσημο. Επομένως ο αριθμός των εισερχομένων είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των εξερχομένων, για αυτό και το αρνητικό πρόσημο. Επίσης παρατηρείτε ότι η τιμή κάθε χρόνο αυξάνεται, που σημαίνει ότι ο αριθμός των εισερχομένων αυξάνεται. Όπως προκύπτει, η Ελλάδα χάνει τον ντόπιο πληθυσμό κι αυξάνει τον ξένο. Και δεδομένου ότι, αρκετοί πρόσφυγες προσπαθούν να δημιουργήσουν μια καινούργια ζωή κι επομένως η εγκατάστασή τους

προβλέπεται να είναι μόνιμη, στα επόμενα χρόνια θα υπάρξει αλλαγή στη πληθυσμιακή σύσταση και φυσιογνωμία της χώρας μας.

Συνεπώς, θα ήταν προτεινόμενο οι πολιτικοί θεσμοί, προκειμένου να εξεταστεί άμεσα η πληθυσμιακή εξέλιξη, να επανεξετάσουν και να οργανώσουν μια νέα στρατηγική αντιμετώπισης του φαινομένου, με βασικούς πυλώνες τους παρακάτω:

- τη συγκράτηση ή κι η επιστροφή του ελληνικού ανθρώπινου δυναμικού που λόγω κρίσης μετανάστευσαν
- τον προσδιορισμό της ποιότητας των προσφύγων που θα μπορούν να γίνουν δεκτοί στην ελληνική κοινωνία
- τη δημιουργία μηχανισμών ενσωμάτωσης των προσφύγων

Ολοκληρώνοντας, η Ελλάδα μπορεί να αντιτάσσεται στην αδήριτη ανάγκη να αντεπεξέλθει στην οικονομική και στην προσφυγική κρίση που ζει καθημερινά με τους λίγους πόρους που της δίνονται από την ΕΕ, όμως διατηρεί την αξιοπρέπεια της, ως έναν εννοιακό πολιτειακό στόχο. Και με την αξιοπρέπεια αυτή ως κινητήρια δύναμη, υποδέχεται και προσφέρει κοινωνική προστασία σε κάθε πρόσφυγα που τη δικαιούται. Γιατί όπως έχει πει κι ο Ελύτης, θέλοντας να δείξει τη διαφορετικότητα του ελληνικού ήθους σε σχέση με αυτή των υπολοίπων ευρωπαίων: *«Το παν είναι η ευγένεια, η ποιότητα, σε αντίθεση με το μέγεθος και την ποσότητα που χαρακτηρίζουν τη Δύση. Γιατί εκεί βρίσκεται η διαφορά»* (Ελύτης, 2015).

Βιβλιογραφία

- AID-Asylum Information Database. (2017). Types of accommodation- Greece, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.asylumineurope.org/reports/country/greece/reception-conditions/housing/types-accommodation>. Πρόσβαση: 8/7/18
- Baybutt, P. (2015). Designing risk matrices to avoid risk ranking reversal errors. *Process Safety Progress*, 35(1), 41–46.
- Better Shelter.org. (2017). Customer: UNHCR- Greece, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.bettershelter.org/location/greece/>. Πρόσβαση: 8/7/18
- Bossis, M. and Lampas, N. (2018). Is refugee radicalization a threat to Greece ? *Mediterranean Quarterly*, 29(1), 36–47.
- Boukala, S., & Dimitrakopoulou, D. (2018). Absurdity and the “blame game” within the Schengen Area: Analyzing greek (social) media discourses on the refugee crisis. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 16(1–2), 179–197.
- Chrysopoulos, P. (2015). ISIS threatens 60 countries including Greece, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://greece.greekreporter.com/2015/11/25/isis-threatens-60-countries-including-greece-video/>. Πρόσβαση: 20/7/18
- Chtouris, S., & Miller, D. M. S. (2017). Refugee flows and volunteers in the current humanitarian crisis in Greece. *Journal of Applied Security Research*, 12(1), 61–77.
- CNN - Cable News Network – Greece. (2017). Απροστάτευτοι οι πρόσφυγες με ειδικές ανάγκες και τα παιδιά, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/63362/aprostatetytoi-oi-prosfyges-me-eidikes-anagkes-kai-ta-paidia>. Πρόσβαση: 8/7/18
- Digidiki, V. & Bhabha, J. (2017). Emergency within an emergency: The growing epidemic of sexual exploitation and abuse of migrant children in Greece, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://cdn2.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/5/2017/04/Emergency-Within-an-Emergency-FXB.pdf>. Πρόσβαση 12/7/18
- DW-Deutsche Welle. (2018a). «Συμφόρηση» μεταναστών στα Βαλκάνια! Αυξάνονται συνεχώς οι ροές προς Ελλάδα, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.crashonline.gr/diethni-nea/1194720/dw-symforisi-metanaston-sta-valkania-afksanontai-synechos-oi-roes-pros-ellada/>. Πρόσβαση: 30/8/18

- DW-Deutsche Welle. (2018b). Εμπόριο με προσφυγικά έγγραφα στην Ελλάδα, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.dw.com/el/εμπόριο-με-προσφυγικά-έγγραφα-στην-ελλάδα/a-43428518>. Πρόσβαση: 30/8/18
- ECHR-European Court of Human Right. (2010). Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών όπως τροποποιήθηκε απο τα πρωτόκολλα υπ' αριθμ. 11 και 14, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2014/06/symbasi_gia_anthrw_pina_dikaiwmata_el.pdf. Πρόσβαση: 5/7/18
- ECHR-European Court of Human Rights. (2011). Rahimi v. Greece, Application No. 8687/08 (05 July 2011), Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-rahimi-v-greece-application-no-868708-1>. Πρόσβαση: 12/7/18
- ECHR-European Court of Human Rights. (2014). Mohamad v Greece (no. 70586/11) [Articles 3, 5 para 1, 13] (15 December 2014), Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-mohamad-v-greece-no-7058611-articles-3-5-para-1-13-11-december-2014>. Πρόσβαση: 12/7/18
- European Commission. (2016). Ερωτήσεις και απαντήσεις: Σύσταση σχετικά με τις προϋποθέσεις για την επανέναρχη των μεταφορών αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα βάσει του κανονισμού του Δουβλίνου, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-4253_el.htm. Πρόσβαση: 10/7/18
- European Commission. (2017). Labour market and wage developments in Europe- Annual review 2017, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2df2eaca-b3b0-11e7-837e-01aa75ed71a1/language-en>. Πρόσβαση: 30/8/18
- European Commission. (2018a). EU budget for the future, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/why-do-delays-matter_en_0.pdf. Πρόσβαση: 30/8/18
- European Commission. (2018b). Identification of applicants EURODAC, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/identification-of-applicants_en. Πρόσβαση: 5/7/18
- European Commission. (2018c). Managing migration- EU financial support to Greece, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://ec.europa.eu/greece/sites/greece/files/docs/20180404_eu_budget_financial_support_to_greece_april_2018.pdf. Πρόσβαση: 8/7/18
- European Council. (2016). Statement of the EU heads of state or government, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/08/eu-turkey-meeting-statement/>. Πρόσβαση: 10/7/18
- EUROSTAT. (2018a). Assumptions for net migration by age, sex and type of projection [proj_15nanmig] (17 Januar 2018), Διαθέσιμο στη διεύθυνση

- http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=proj_15nanmig&lang=en. Πρόσβαση: 19/8/18
- EUROSTAT. (2018b). Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex monthly data (rounded) [migr_asyappctzm] (24 August 2018), Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_asyappctzm&lang=en. Πρόσβαση: 31/8/18
- EUROSTAT. (2018c). Asylum applicants considered to be unaccompanied minors by citizenship, age and sex annual data (rounded) [migr_asyunaa] (16 April 2018), Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_asyunaa&lang=en. Πρόσβαση: 31/8/18
- EUROSTAT. (2018d). Immigration by age and sex- [migr_imm8] (16 March 2018), Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm8&lang=en. Πρόσβαση: 12/7/18
- EUROSTAT. (2018e). Unemployment by sex and age - monthly average [une_rt_m] (31 July 2018), Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_m&lang=en. Πρόσβαση: 12/7/18
- Ferentinou, A. (2014). Jihadists giving headache to Greeks, too. *Hurriyet Daily News*, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.hurriyetaidailynews.com/opinion/ariana-ferentinou/jihadists-giving-headache-to-greeks-too-72561>. Πρόσβαση: 18/7/18
- FRONTEX- Frontières Extérieures. (2018). Risk analysis for 2018, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2018.pdf. Πρόσβαση: 20/8/18
- Greenslade, R. (2015). Will the image of a lifeless boy on a beach change the refugee debate? *The Guardian*, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.theguardian.com/media/greenslade/2015/sep/03/will-the-image-of-a-lifeless-boy-on-a-beach-change-the-refugee-debate>. Πρόσβαση: 4/8/18
- Guitta, O. (2015). Greece: ISIS's gateway to Europe?, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://nationalinterest.org/feature/greece-isiss-gateway-europe-14614>. Πρόσβαση: 20/8/18
- IRM-Institute of Risk Management. (2002). A risk management standard, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.theirm.org/media/886059/ARMS_2002_IRM.pdf. Πρόσβαση: 11/8/18
- Kalantzakos, S. (2017). A paradox in today's Europe?, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.uop.gr/images/files/jeanmonnet_15.pdf. Πρόσβαση: 2/8/18
- Krzyżanowski, M., Triandafyllidou, A., & Wodak, R. (2018). The mediatization and the politicization of the “refugee crisis” in Europe. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 16(1–2), 1–14.

- Lazaridis, G., & Skleparis, D. (2016). Securitization of migration and the far right: The case of Greek security professionals. *International Migration*, 54(2), 176–192.
- Lister T. and Mantzikos I. (2015). Add this to Greece’s list of problems: It’s an emerging hub for terrorists, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://edition.cnn.com/2015/01/25/europe/greece-terrorism-hub/index.html>. Πρόσβαση: 18/7/18
- Maroukis, T. (2016). Temporary agency work, migration and the crisis in Greece: Labour market segmentation intensified. *Transfer*, 22(2), 179–192.
- Michaletos, I. (2016). Current greek counter-terrorism threat assessment: Terrorism, radicalization and migration, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.balkananalysis.com/blog/2016/05/03/current-greek-counter-terrorism-threat-assessment-terrorism-radicalization-and-migration/>. Πρόσβαση: 21/7/18
- Miller, D. S., & Chtouris, S. (2017). Postcards from the edge of Europe: Immigrant landscapes and the creation of greektopia, heterotopia, and atopia in Lesbos, Greece. *Space and Culture*, 20(3), 359–368.
- Ministry of migration policy asylum service. (2014). Dublin III, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://asylo.gov.gr/en/?page_id=81. Πρόσβαση: 3/7/18
- Ministry of Migration Policy Asylum Service. (2014). Answers to questions regarding the rights of international protection applicants and beneficiaries of international protection, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://asylo.gov.gr/en/wp-content/uploads/2017/09/Ερωτήσεις-Απαντήσεις-αιτούντες-πρόσφυγες-18.2.15-English.pdf>. Πρόσβαση: 4/8/18
- Moris, D., & Kousoulis, A. (2017). Refugee crisis in Greece: Healthcare and integration as current challenges. *Perspectives in Public Health*, 137(6), 309–310.
- OHCHR-Office of the High Commissioner for Humman Right. (1948). Άρθρο 14 της οικουμενικής διακήρυξης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf. Πρόσβαση: 5/7/18
- OHCHR-Office of the High Commissioner for Humman Right. (1954). Άρθρο 14 της σύμβασης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2014/06/symbasi_gia_anthrw_pina_dikaiwmata_el.pdf. Πρόσβαση: 5/7/18
- Pallister-Wilkins, P. (2018). Hotspots and the geographies of humanitarianism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 1–18.
- Pottakis, A. I. (2017). Migration flows and refugee protection. Administrative challenges and human rights issues, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.synigoros.gr/resources/docs/greek_ombudsman_migrants_refugees_2017_en.pdf. Πρόσβαση: 8/8/18

- RAN-Radicalisation Awareness Network. (2017). Update 45, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-news/docs/ran_update_45_en.pdf. Πρόσβαση: 30/8/18
- Rexhepi, P. (2018). Arab others at European borders: racializing religion and refugees along the balkan route. *Ethnic and Racial Studies*, 41(12), 2215–2234.
- Rodier, C. (2016). Τί μέτρα πήρε η Ευρωπαϊκή Ένωση απέναντι στη ‘μεταναστευτική κρίση’ το 2015; Στο *Μετανάστες και Πρόσφυγες*. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Social Policy. gr. (2018). Δυσμενείς εξελίξεις σχετικά με την κράτηση ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ελλάδα, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://socialpolicy.gr/2018/06/δυσμενείς-εξελίξεις-σχετικά-με-την-κρ.html>. Πρόσβαση: 30/8/18
- Tsitselikis, K. (2018). Refugees in Greece: Facing a multifaceted labyrinth. *International Migration*.
- UN-United Nations. (2010). Article 22, 34, 35, 36 of the United Nations convention on the rights of the child, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.childrensrights.ie/sites/default/files/submissions_reports/files/UNCRCEnglish_0.pdf. Πρόσβαση: 12/7/18
- UNHCR-United Nations High Commissioner for Refugees. (1968). Το πρωτόκολλο του 1967 για το καθεστώς των προσφύγων, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.unhcr.org/html/greek/pdf/refugeeconvention-GRE.pdf>. Πρόσβαση: 3/7/18
- UNHCR-United Nations High Commissioner for Refugees. (2017). Η κατάσταση στα ελληνικά νησιά εξακολουθεί να είναι ζοφερή παρά την επιτάχυνση των μεταφορών, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.unhcr.org/gr/6437-η-κατάσταση-στα-ελληνικά-νησιά-εξακολ.html>. Πρόσβαση: 7/8/18
- UNHCR-United Nations High Commissioner for Refugees. (2018). Fact sheet - Greece (1-30 June 2018), Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/64741>. Πρόσβαση: 13/7/18
- Vasilakis, C. (2018). Massive migration and elections: Evidence from the refugee crisis in Greece. *International Migration*, 56(3), 28–43.
- Verde, A. (2017). Migration. Στο *Is Globalisation Doomed? The Economic and Political Threats to the Future of Globalisation* (σσ 23–60). Palgrave Macmillan.
- Xenitidou, M., & Sapountzis, A. (2018). Admissions of racism in discourse on migration in Greece: Beyond the norm against prejudice? *European Journal of Social Psychology*.
- ΑΠΕ-ΜΠΕ- Αθηναϊκό Παρακτορείο Ειδήσεων -Μακεδονικό Παρακτορείο Ειδήσεων. (2018). Ελλάδα και Ισπανία θα δέχονται επιστροφές προσφύγων από τη Γερμανία. *Η Καθημερινή*, Διαθέσιμο στη

- διεύθυνση <http://www.kathimerini.gr/972321/article/epikairothta/politikh/ellada-kai-ispantia-8a-dexontai-epistrofes-prosfigwn-apo-th-germania>. Πρόσβαση: 4/8/18
- Αρβανίτης, Ν. (2018). Η Λέσβος απειλείται – Το 0,3% του πληθυσμού της χώρας φιλοξενεί το 10% των προσφύγων..., Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.komotinipress.gr/i-lesvos-apilite-to-03-tou-plithismou-tis-xoras-filoxeni-to-10-ton-prosfigon/>. Πρόσβαση: 30/8/18
- Γιατροί χωρίς σύνορα. (2017). Κατάσταση έκτακτης ανάγκης για την ψυχική υγεία στη Σάμο και τη Λέσβο, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://msf.gr/sites/default/files/new_report_2017_final_gr_lowresspeads.pdf?utm_source=twitter. Πρόσβαση: 7/8/18
- Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Αντ.Ν. Σάκκουλα.
- Ε.Σ.Κ.Ε.Σ.Μ.Α. - Εθνικό Συντονιστικό Κέντρο Ελέγχου Συνόρων Μετανάστευσης και Ασύλου. (2018). Εικόνα της κατάστασης νήσων ανατολικού Αιγαίου της 04/07/18, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://mindigital.gr/images/prosfigiko/Εικονα_καταστασης_στο_Ανατολικο_Αιγαιο_04.07.pdf. Πρόσβαση: 1/8/18
- ΕΛ.ΑΣ. (2016). Συνελήφθη σήμερα στους Κήπους του Έβρου, υπήκοος Ηνωμένου Βασιλείου ο οποίος μετέφερε και επιχείρησε να εξάγει παράνομα από τη χώρα οπλισμό, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=60420&Itemid=1638&lang=. Πρόσβαση: 18/7/18
- Ελύτης, Ο. (2015). Ο Οδυσσέας Ελύτης για την Ευρώπη και την Ελλάδα, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://eu-mathein.gr//o-οδυσσεας-ελυτης-για-την-ευρωπη-και-τη/>. Πρόσβαση: 22/8/18
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2016). Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας (18 Μαρτίου 2016), Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Δήλωση+ΕΕ-Τουρκίας,+18+Μαρτίου+2016. Πρόσβαση: 5/7/18
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ/Α/3-4-2016). (2016). Παράγραφος (ια) του άρθρου 34 του Ν.4375/2016, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.publicrevenue.gr/elib/DesktopModules/PdfViewer/web/viewer.html?file=/elib/DesktopModules/ViewModule/Documents/gr-act-2016-4375-4375_2016.pdf. Πρόσβαση: 12/7/18
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ Α-251/13-11-2016). (2007). Άρθο 19, παράγραφος 1 του ΠΔ 220/2007, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2014/06/p.d._220_2007.pdf. Πρόσβαση: 12/7/18
- Καπα Reseach. (2017). Συνδρομητική έρευνα στις 13 περιφέρειες του χώρας- Αποτελέσματα βορείου Αιγαίου (Νοέμβριος -Δεκέμβριος 2017), Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.lesvosnews.net/articles/news-categories/politiki/dimoskopisi-gia-galino-kalogyroy-voyleytes-lesvoy-ereyna-tis-kapa>. Πρόσβαση: 2/8/18

- Λαμπρόπουλος, Β. Γ. (2016). Δίκτυο για στρατολόγηση τζιχαντιστών και στην Ελλάδα. *Το Βήμα*, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=791228>. Πρόσβαση: 4/8/18
- Πρίφτη, Κ. (2016). Πόσο στοιχίζει στην ελληνική οικονομία η προσφυγική κρίση. Η εμπιστευτική έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.huffingtonpost.gr/2016/02/04/ekthesi-tte-prosfygiko-stoixizei_n_9157364.html?1454590402. Πρόσβαση: 8/8/18
- Σουλιώτης, Γ. (2018). Μπίζνες αναρχικών με πρόσφυγες στα Εξάρχεια. *Η Καθημερινή*, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.kathimerini.gr/973780/gallery/epikairothta/ereynes/mpiznes-anarxikwn-me-prosfyges-sta-e3arxeia>. Πρόσβαση: 4/8/18
- Σπυροπούλου, Γ. και Χριστόπουλος, Δ. (2016). *Προσφυγικό: 'Θα τα καταφέρουμε; Ένας απολογισμός διαχείρισης και προστάσεις διεξόδου*. Παπαζήση.
- Τσερβένης, Β. Κ. (2016). Αυνόδευτοι ανήλικοι στις χώρες του ΟΟΣΑ. Στο *Η Ευρώπη και η Ελλάδα ενώπιον του προσφυγικού προβλήματος*. Πληθώρα- Ευρασία.
- ΤτΕ-Τράπεζα της Ελλάδος. (2018). Νομισματική πολιτική 2017-2018, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/NomPol20172018.pdf>. Πρόσβαση: 8/8/18
- Υ.ΝΑ.Ν.Π.-Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής. (2016). Σύλληψη δύο (02) βρετανών πολιτών στην Αλεξανδρούπολη για σύσταση εγκληματικής οργάνωσης, συμμετοχή σε τρομοκρατικές πράξεις, λαθρεμπορία και παράνομη κατοχή όπλων και πυρομαχικών, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.hcg.gr/node/12024>. Πρόσβαση: 18/7/18
- Υ.Π.τ. Π.-Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη. (2015). Ανακοίνωση του αναπληρωτή υπουργού προστασίας του πολίτη Νίκου Τόσκα για τις τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.hellenicpolice.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27.%27&perform=view&id=58513&Itemid=1603&lang=. Πρόσβαση: 16/8/18
- Υπουργείο Μεταναστευτική Πολιτικής. (2018). Στατιστικά στοιχεία της υπηρεσίας ασύλου- Διαδικασίες μετεγκατάστασης, Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/04/Relocation-procedures-up-to-30-3-2018_gr.pdf. Πρόσβαση: 13/7/18
- Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού. (2015). «Επιπτώσεις από τις ροές προσφύγων στα νησιά του Αιγαίου». *Το Βήμα*, Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.tovima.gr/files/1/2015/09/22/ereyna.pdf>. Πρόσβαση: 2/8/18
- Υπουργείο Οικονομικών. (2017). Μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής (ΜΠΔΣ) 2018-2021, Διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.minfin.gr/documents/20182/515811/ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟ_2018_2021_Final_V_A_Vouli.pdf/32ff51b5-0fa8-4b06-ae6e-a266a9e9c7ec. Πρόσβαση: 16/8/18
- Φίλης, Κ. (2017). *Πρόσφυγες, ευρώπη, ανασφάλεια*. Παπαδόπουλος.

